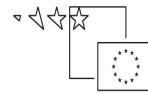

REPUBLIKA SLOVENIJA
MINISTRSTVO ZA ŠOLSTVO IN ŠPORT

Naložba v vašo prihodnost
OPERACIJO DELNO FINANCIRA EVROPSKA UNIJA
Evropski socialni sklad

VIŠJEŠOLSKI STROKOVNI PROGRAM POSLOVNI SEKRETAR

USTAVA IN DRŽAVNA UREDITEV

ROMAN LAVTAR

Višješolski strokovni program: Poslovni sekretar

Učbenik: Ustava in državna ureditev

Gradivo za 1. letnik

Avtor:

Dr. Roman Lavtar
ZAVOD IRC
Višja strokovna šola

CIP – Kataložni zapis o publikaciji

ISBN

COBISS.SI

Ljubljana, 2008

© Avtorske pravice ima Ministrstvo za šolstvo in šport Republike Slovenije.

Gradivo je sofinancirano iz sredstev projekta Impletum 'Uvajanje novih izobraževalnih programov na področju višjega strokovnega izobraževanja v obdobju 2008–11'.

Projekt oz. operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo RS za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007–2013, razvojne prioritete 'Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja' in prednostne usmeritve 'Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja'.

Vsebina tega dokumenta v nobenem primeru ne odraža mnenja Evropske unije. Odgovornost za vsebino dokumenta nosi avtor.

1	USTAVA	3
1.1	USTAVNOST IN ZAKONITOST	3
1.2	VRSTE USTAV, ZGRADBA IN NAČIN NJIHOVEGA SPREJEMANJA	4
1.3	RAZVOJ USTAVNOSTI IN ZNAČILNOSTI USTAVE REPUBLIKE SLOVENIJE5	
2	REPUBLIKA SLOVENIJA IN EVROPSKA UNIJA	7
2.1	ORGANI EU	7
2.2	PRAVNI VIRI EU	9
3	DRŽAVLJAN V RAZMERJU DO DRŽAVE	11
3.1	ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE	11
3.1.1	Osebnе pravice in svoboščine.....	12
3.1.2	Politične pravice in svoboščine	14
3.1.3	Socialne in ekonomske pravice in svoboščine	14
3.1.4	Kulturne pravice in pravice, ki izvirajo iz ustvarjalnih dejavnosti.....	15
3.1.5	Pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti	15
3.1.6	Gospodarska in socialna razmerja	16
3.2	SODNO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC.....	17
3.3	VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC	18
4	DRŽAVA	21
4.1	OBLIKA VLADAVINE	22
4.2	OBLIKA DRŽAVNE UREDITVE	22
4.3	OBLIKA DRŽAVNE OBLASTI	23
4.4	OBLIKA POLITIČNEGA SISTEMA	24
5	DRŽAVNA UREDITEV REPUBLIKE SLOVENIJE	26
5.1	TEMELJNA NAČELA DRŽAVNE UREDITVE	26
5.2	DRŽAVNI ORGANI.....	29
5.2.1	Državni zbor	29
5.2.2	Državni svet.....	31
5.2.3	Predsednik republike	33
5.2.4	Vlada.....	34
6	PRAVOSODNI SISTEM	38
6.1	Sodstvo	38
6.2	Državno tožilstvo.....	39
6.3	Državno pravobranilstvo	40
6.4	Odvetništvo.....	40
6.5	Notariat	40
6.6	Ustavno sodišče	41
7	LITERATURA	434
8	PRAVNI PREDPISI	434

1 USTAVA

Sodobne države temeljijo na pravnem redu, ki ga bodisi zagotavlja najvišji pravni akt, eden ali več različnih predpisov. Za največji del Evropskih držav je značilno, da imajo ustave. Te izvirajo iz različnih zgodovinskih in političnih okoliščin in so temu primerno od države do države različne, vsem pa je skupno, da zagotavljajo vladavino prava. Slovenci imamo razmeroma dolgo zgodovino ustavnosti, saj smo svojo prvo samostojno ustavo dobili po drugi svetovni vojni, ustavo pa so imele tudi državne oblike na tleh današnje Slovenije, na primer od aprila 1848 Habsburška monarhija. Od osamosvojitve dalje (1991) imamo novo s sodobnimi ustavami primerljivo ustavo, ki prebivalcem zagotavlja spoštovanje človekovih pravic.

1.1 USTAVNOST IN ZAKONITOST

Ustavnost in zakonitost tvorita temelje vsake sodobne demokratične države. Izhajata iz načela *pravne države*, ki pri urejanju družbenih razmerij pravu daje prednost pred samovoljo in arbitrarnostjo, temelji pa na pravno urejenem sistemu državne organizacije z urejenim sistemom politične oblasti in njenega sodnega nadzora. *Ustavnost* v ožjem pomenu besede pomeni skladnost zakonov, podzakonskih predpisov in drugih splošnih aktov (na primer občinskih odlokov) z ustavo. Pomeni tudi obveznost organov, da sprejemajo splošne pravne akte skladno z ustavo. Pomembno je še načelo *supremacije* (nadvlada, vrhovnost, prioriteta) ustave, ki pomeni, da je ustava pravni akt z najvišjo močjo ter da so ji vsi drugi akti podrejeni. Z ustavo morajo biti skladne tudi mednarodne pogodbe, ki jih ratificira državni zbor, saj te postanejo del notranjega pravnega reda. Poleg tega načelo ustavnosti pomeni tudi, da morajo vsi organi oblasti delovati v skladu z ustavo (*funkcionalna ustavnost*) (Kaučič, Grad, 2003, 83).

Slika 1: Naslovnica slovenske ustave

Vir: <http://www.eu2008.si/si/>

Načelo *zakonitosti* dopolnjuje načelo ustavnosti, saj je zakonitost ena od temeljnih oblik uresničevanja ustavnosti. Načelo pomeni obveznost, da pri sprejemanju pravnih aktov in njihovem izvrševanju izhajajo iz zakona in da jih dosledno izvajajo. Zakonitost v ožjem pomenu pa pomeni skladnost podzakonskih predpisov, drugih splošnih aktov ali posamičnih aktov z zakoni, pa tudi dolžnost delovanja v skladu z zakoni. Tudi pri zakonih velja načelo *supremacije* nad hierarhično podrejenimi normativnimi akti. Ustavnost in zakonitost varujeta Ustavno sodišče Republike Slovenije, ki ga podrobno obravnavamo v poglavju 6.6, in varuh človekovih pravic (poglavje 3.3). Državljeni pa imamo pravico do pritožbe na vsak akt, ki ga

izda državni ali občinski organ, vključno z institutom ustavne pritožbe, ki je posebno pravno sredstvo za varovanje človekovih pravic in svoboščin.

VRAZMISLEK

Pravo se je razvilo iz t.i. rimskega prava v kombinaciji z lokalnimi pravnimi običaji. Iz rimskega prava izhaja t.i. civilno ali kontinentalno ali rimsko – germansko pravo, ki je danes prevladujoč model prava v svetu. Poleg tega poznamo tudi t.i. običajno pravo (ang. common law), ki je značilno za ZDA, Vel. Britanijo in skandinavske države. Ena od značilnosti držav z običajnim pravom je tudi ta, da nimajo pisane ustave v obliki enovitega pravnega akta.

1.2 VRSTE USTAV, ZGRADBA IN NAČIN NJIHOVEGA SPREJEMANJA

Vsaka država ima *ustavo* kot skupek temeljnih pravil, ki urejajo njeno državno in družbeno ureditev. Ta pravila so lahko v enem ali več pravnih aktih, pisana ali nepisana. Posebnost ustave kot pravnega akta ni le v njeni vsebini, ampak tudi v obliki: tako so temeljne značilnosti ustave pisna oblika, kodifikacija ustavnih norm (enovit pisan akt, v katerem so zapisana ustavnopravna pravila) in najmočnejša pravna veljava ustavnih norm (vrh hierarhije pravnih aktov v državi). Poleg tega ima ustava še eno posebnost, ki jo razlikuje od drugih pravnih aktov: ima elemente ideološko – političnega in programskega akta. Značilnost ustavnih norm so njihova abstraktnost in splošnost. Ustava je lahko pisana ali nepisana (sistem ustavnih običajev v določeni državi), lahko je kodificirana (enovita) ali nekodificirana (sestavljena iz več pravnih aktov), je lahko toga ali gibka (glede na postopek njenega sprejemanja oziroma spreminjanja), poznamo pa tudi oktroirano (vsiljeno) ustavo, ki jo enostransko sprejme monarh, ustavne pakte (sporazum med monarhom in predstavniškim telesom) in ljudsko ustavo, ki jo sprejme ustavodajna skupščina oziroma zakonodajni organ ali ljudstvo neposredno z referendumom.

Ustava je najpogosteje sestavljena iz *preambule*, ki izraža cilje ustave, načela, ki naj usmerjajo njeno uporabo ali razloge, zaradi katerih je bila ustava sprejeta. Osrednji del ustave je njen *normativni del*, v katerem je ustavna vsebina razdeljena po posameznih vsebinskih sklopih oziroma poglavjih. Poleg tega imajo ustave zaradi dopolnjevanj njene vsebine tudi *datke* (anekse) in *ustavne amandmaje*.

Slika 2: Veliki pečat ZDA (»The Great Seal«)¹

Vir: <http://content.answers.com/main/content/wp/en-commons/thumb/b/bb/720px-US-GreatSeal-Obverse.svg.png>

Ustavo so države praviloma sprejele po njihovem oblikovanju ali razglasitvi neodvisnosti, v kolikor je šlo za cepitev držav. Pogosto so prve ustave sprejemale t.i. ustavodajne skupščine. Veljavne ustave imajo praviloma tudi določbe, ki urejajo spreminjanje ustave (ustavno revizijski postopek). Ustava se praviloma sprejema (spreminja) v večfaznem postopku in z večino, ki je višja od tiste, ki se zahteva za sprejem drugih pravnih aktov. Namesto navadne večine (večine tistih poslancev, ki so glasovali) ali absolutne večine (večina vseh poslancev) je potrebna dvotretjinska večina vseh poslancev. Poleg tega ustava določa tudi, kdo sme predlagati revizijo ustave. Tudi pri spreminjanju slovenske ustave je tako. Predlog za začetek postopka za spremembo ustave lahko da dvajset poslancev državnega zbora, vlada ali najmanj trideset tisoč volivcev. O predlogu, ali začeti ustavno revizijski postopek ali ne, odloči državni zbor z dvotretjinsko večino glasov navzočih poslancev. Samo spremembo ustave pa državni zbor sprejme z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev. Državni zbor mora predlagano spremembo ustave predložiti v sprejem volivcem na referendumu, če to zahteva najmanj trideset poslancev. Sprememba ustave je na referendumu sprejeta, če zanjo glasuje večina volivcev, ki so glasovali, pod pogojem, da se glasovanja udeleži večina vseh volivcev (Kaučič, Grad, 2003, 33).

1.3 RAZVOJ USTAVNOSTI IN ZNAČILNOSTI USTAVE REPUBLIKE SLOVENIJE

Slovenija je imela svojo ustavo že v bivši skupni državi, jugoslovanski federaciji. Prav zaradi narave federativne ureditve in položaja federalnih enot v bivši Jugoslaviji je bil proces osamosvojitve (in ne odcepitve) Republike Slovenije utemeljen ne le politično, ampak tudi pravo formalno. V ustavi bivše federacije iz leta 1974 je bilo namreč izrecno poudarjeno, da je bila ustanovljena s prostovoljno odločitvijo konstitutivnih delov, zato imajo ti sestavni deli

¹ Ustava Združenih držav Amerike iz leta 1787 je najstarejša ustava.

pravico do samoodločbe vključno s pravico do odcepitve. Primarni nosilec oblasti je bila republika, ne zveza. Osamosvojitve Republike Slovenije je bila od vsega začetka pravno formalno utemeljena. Prvi korak k osamosvojitvi so bili ustavni amandmaji k republiški ustavi leta 1989, zatem plebiscit 23. decembra 1990, nato pa še prejem Temeljne ustavne listine o samostojnosti in neodvisnosti Republike Slovenije 25. junija 1991. Prav na tem dokumentu temelji sedanja slovenska ustava, sprejeta 23. decembra 1991.

Slovenska ustava je pisana, kodificirana in toga: sestavljena je v pisni obliki, vsebuje skupek temeljnih pravil, ki urejajo njeno državno in družbeno ureditev in jo je relativno težko spreminjati. Doslej je bila spremenjena petkrat: julija 1997 v zvezi z lastninsko pravico tujcev, leta 2000 z določitvijo proporcionalnega volilnega sistema za volitve poslancev državnega zbora, leta 2003 glede vstopa v EU, leta 2004 v zvezi z zagotavljanjem enakih možnosti moških in žensk in položaja invalidov ter leta 2006 v zvezi z ustanovitvijo pokrajin.

Ustava Republike Slovenije vsebuje preambulo in normativni del. *Preambula* se opira na ustavno listino o samostojnosti in neodvisnosti, med temeljna izhodišča ustave pa šteje temeljne človekove pravice in svoboščine, pravico slovenskega naroda do samoodločbe in večstoletni boj Slovencev za narodno osvoboditev. *Normativni del* ima skupaj 174 členov, razdeljenih v deset poglavij: splošne določbe o naravi in obliki države, človekove pravice in temeljne svoboščine, gospodarska in socialna razmerja, državna ureditev, samouprava, javne finance, ustavnost in zakonitost, ustavno sodišče, postopek za spremembo ustave ter prehodne in končne določbe. Vsi členi so naslovljeni, kar dela ustavno besedilo bolj pregledno. V prehodnih in končnih določbah je posebej opredeljeno, da je potrebno sprejeti poseben ustavni zakon za izvedbo ustave, ki je uredil prehod iz starega v novi sistem družbene ureditve. Ustavni zakon je bil sprejet pet dni po sprejetju ustave.

POVZETEK

Ustavnost in zakonitost sta temeljni značilnosti sodobne demokratične države. Ta ju zagotavlja s pravnim redom, zakoni in podzakonskimi predpisi. Najvišji pravni akt v Republiki Sloveniji je ustava. Svojo ustavo smo imeli že v bivši skupni državi, zadnje smo Slovenci dobili leta 1991, kasneje je bila petkrat dopolnjena. Vsebuje uvod, ki mu pravimo preambula in besedilo členov, ki opredeljujejo varovanje človekovih pravic in svoboščin, določajo gospodarska in socialna razmerja, državno ureditev, samoupravo, javne finance, ustavnost in zakonitost ter položaj in vlogo ustavnega sodišča kot branika ustavnosti.

UTRJEVANJE SNOVI

Poiščite primer države, ki nima pisane ustave!

S pomočjo dodatnih virov preverite, kaj pomeni izraz »oktroirana« ustava!

Katere so oblike neposredne demokracije ?

Preverite, koliko poglavij ima slovenska ustava in kolikokrat doslej je bila dopolnjevana!

Ali slovensko ustavo lahko opredelimo kot togo ali gibko? Po čem to presojamo?

Preverite, kako v Sloveniji uresničujemo določbo ustave o zagotavljanju enakih možnosti moških in žensk!

2 REPUBLIKA SLOVENIJA IN EVROPSKA UNIJA

Proces združevanja evropskih držav se je pričel po drugi svetovni vojni z namenom, da se v prihodnje prepreči vojne na evropskem kontinentu. Sprva je posebno pogodbo o sodelovanju na področju premoga in jekla podpisalo šest evropskih držav, danes jih naslednica takratnih povezav, Evropska unija, šteje že 27. Od leta 2004 je enakopravna članica Evropske unije tudi Republika Slovenija. Evropska unija je naddržavna tvorba, na katero so države članice prenesle del svoje suverenosti. Primer izgube monetarne suverenosti je tudi uvedba evra kot plačilnega sredstva 1. januarja 2007 na ozemlju naše države. Slovenija pa je članica tudi drugih mednarodnih organizacij, najpomembnejši sta Svet Evrope (SE) in Organizacija Združenih narodov (OZN).

Republika Slovenija je sestavni del svetovne skupnosti držav. S posameznimi državami in v okviru mednarodnih organizacij razvija sodelovanje na številnih področjih (diplomatskem, gospodarskem, kulturnem, znanstveno-tehničnem itn.). Osrednje mesto med temi organizacijami ima Organizacija združenih narodov (*United nations*). Ustanovljena je bila 26. junija 1945 s sprejetjem ustanovne listine te organizacije. Sedež te najpomembnejše svetovne organizacije je v New Yorku. Njeni najpomembnejši cilji so varovati mednarodni mir in varnost, razvijati prijateljske odnose med državami, ki temeljijo na spoštovanju načela enakopravnosti ljudstev in njihove pravice do samoodločbe, uresničevati mednarodno sodelovanje na gospodarskem, kulturnem in človekoljubnem področju in razvijati in vzpodbujati spoštovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin za vse ljudi, ne glede na raso, spol, jezik ali vero. V Organizacijo združenih narodov je danes vključena večina držav sveta. Republika Slovenija je postala njena članica 22. maja 1992.

Druga pomembna mednarodna organizacija je Svet Evrope (*Council of Europe*) je mednarodna organizacija, ki je bila ustanovljen leta 1949 z namenom sodelovanja in usklajevanja politike držav članic pri zagotavljanju in uresničevanju idej in načel, ki predstavljajo skupno evropsko dediščino. Je najstarejša in najširša medvladna in medparlamentarna evropska politična institucija s sedežem v Strasbourgu, ki združuje 47 držav članic. Svet Evrope se v imenu graditve skupnega evropskega doma zavzema predvsem za: zaščito in vzpostavljanje pluralistične demokracije in človekovih pravic, reševanje družbenih problemov v Evropi in krepitev zavesti o skupni evropski kulturni identiteti. Slovenija je postala članica Sveta Evrope 14. maja 1993.

Evropska unija pa se od prvih dveh mednarodnih organizacij razlikuje, saj gre za skupnost, na katero države članice prenesejo del svoje suverenosti (npr. monetarne zaradi uvedbe skupne valute, carinske zaradi odprave notranjih meja ipd.). Evropska unija je najmlajša od naštetih, se pa v zadnjih letih intenzivno širi in pogloblja.

2.1 ORGANI EU

Evropska unija je naddržavna tvorba, ki povezuje države članice, hkrati pa so te prenesle na Evropsko unijo del suverenosti. Je več kot navadna država mednarodna organizacija, pa vendarle manj kot federalna država. Zametki Evropske unije so nastali v letu 1951, ko so predstavniki šestih držav, Belgija, Francija, Nemčija, Italija, Luksemburg in Nizozemska podpisali pariško pogodbo o ustanovitvi Evropske skupnosti za premog in jeklo. Leta 1957 so to sodelovanje nadaljevali v Rimu z ustanovitvijo Evropske gospodarske skupnosti, ki je v kasnejših letih prerasla v Evropsko skupnost. Evropsko gospodarsko sodelovanje se je pomembno okrepilo leta 1985 s projektom enotnega evropskega trga, po podpisu

Maastrichtske pogodbe 7. februarja 1992 pa se je razširilo še na druga področja in dobilo sedanje ime: Evropska unija. Prav s to pogodbo je bil storjen odločilen korak na poti h gospodarski, denarni in politični uniji, ki je potem postala tudi pomemben dejavnik varnostne in zunanje politike ter hkrati porok za spoštovanje kulturne raznolikosti, nacionalne in jezikovne identitete vseh vključenih evropskih narodov.

Slika 3: Zastava Evropske unije²

Vir: http://www.snp.cg.yu/inc/my_documents/zastava%20EU.png

Danes ima Evropska unija 27 držav članic, med drugim tudi Slovenijo, čez 400 milijonov prebivalcev in skupni trg. Glavni cilji združevanja članic v Unijo so svobodno gibanje ljudi, blaga, kapitala in storitev. S schengenskim sporazumom so države članice odpravile medsebojno mejno kontrolo ter zaostriale nadzor na njihovih mejah z nečlanicami. Leta 2002 je začela Ekonomsko monetarna unija (EMU), ko je več držav članic uvedla novo skupno denarno enoto evro, ki je zamenjal denarne enote posameznih držav članic, med drugim 1. januarja 2007 tudi Republika Slovenija. Trend v Evropski uniji gre v smeri nadaljevanja integracijskih procesov s širjenjem števila držav članic (pogajanja s Hrvaško in Turčijo) in utrjevanjem vloge organov EU.

V okviru Evropske unije zakonodajna in izvršilna oblast nista tako strogo ločeni, kakor je to značilno za večino držav članic, zato v Evropski uniji določen organ nima enakih pristojnosti kot istoimenski organ v državah članicah (npr. parlament). Institucije Evropske unije so naslednje: Evropska komisija, Evropski parlament, Svet Evropske unije, Sodišče Evropskih skupnosti, Računsko sodišče. EU ima dve posvetovalni telesi Odbor regij in Ekonomsko socialni odbor ter druge institucije, ki so pomembne za delovanje EU kot na primer Evropska investicijska banka, Evropska centralna banka in Evropski varuh človekovih pravic. V nadaljevanju so na kratko predstavljeni le nekateri od teh organov.

Evropska komisija ima 27 komisarjev, ki pokrivajo posamezna področja. Izvaja iniciativno in izvršilno funkcijo, upravlja s financami in predstavlja ter zastopa EU. Komisarje predlagajo nacionalne vlade, vendar so v svojem delu neodvisni. *Evropski svet* sestavljajo predsedniki držav ali vlad držav članic in predsednik Evropske komisije. Oblikuje splošne politične smernice razvoja EU. Odločitve sprejema na podlagi konsenza. *Evropski parlament* sestavljajo neposredno izvoljeni poslanci, ki prihajajo iz držav članic. Poslanci, ki jih je 785, od tega 7 iz Slovenije, so voljeni za dobo petih let. Je nadzorni in posvetovalni organ.

² Evropska unija ima himno, grb in zastavo. V slednji je dvanajst zvezdic, ki ne ponazarjajo število držav članic, pač pa so simbol popolnosti, celovitosti in enotnosti.

Klasično zakonodajno funkcijo izvajajo v omejenem obsegu, torej le skupaj s Svetom EU. Poslanci se združujejo glede na strankarsko pripadnost in ne na nacionalni osnovi. Svet Evropske unije sestavljajo ministri članic. Ima zakonodajno funkcijo, preko katere opredeljuje smernice EU in zastopa interese držav članic. Odločitve sprejema glede na področje dela, na podlagi konsenza ali kvalificirane večine. Vsaka država članica predseduje Svetu za dobo šestih mesecev. Sodišče evropskih skupnosti je sodni organ EU. Sodišče evropskih skupnosti sestavlja 27 sodnikov, po eden iz vsake države članice in 8 generalnih pravobranilcev, ki jih imenujejo nacionalne vlade, vendar s soglasjem vseh članic. Opravlja sodni nadzor nad vsemi akti Komisije in Sveta EU, nadzoruje članice, če delujejo v skladu s pogodbi in dogovori. Sestavlja ga tri sodišča: Sodišče, Sodišče prve stopnje in Sodišče za uslužbence. Njihovi glavni nalogi sta nadzor nad zakonitostjo aktov Skupnosti in zagotavljanje enotne razlage in uporabe prava Skupnosti. Računsko sodišče izvaja nadzor nad porabo EU sredstev. Ustanovljeno leta 1975 je samostojna revizijska institucija Evropske unije, katere naloga je preverjati, ali so sredstva EU ustrezno zbrana in porabljena zakonito, gospodarno in za predvideni namen. Sodišče ima pravico revidirati vsako osebo ali organizacijo, ki upravlja sredstva EU. Odbor regij svetuje Svetu EU in Evropski komisiji na področju regionalnih in lokalnih zadev ter omogoča predstavnikom regionalnih oblasti, da sodelujejo pri oblikovanju integracijske politike, tako da bo le-ta kar najbolj ustrezala potrebam regij in lokalnih skupnosti. V odboru sodeluje tudi 7 predstavnikov lokalnih oblasti iz Republike Slovenije. Ekonomsko socialni odbor je, tako kot Odbor regij, posvetovalno telo, ki omogoča ustanovam EU, da pri pripravi odločitev ovrednotijo in upoštevajo interese različnih gospodarskih in socialnih skupin. Ima 222 članov. Na leto izda več kot 150 različnih mnenj, ki zadevajo delovanje civilnih združenj, sindikatov, gospodarskih in socialnih organizacij v Evropi. Oba odbora sta posvetovalni telesi komisije in parlamenta.

Evropski svet je najvišje politično telo Evropske unije, vendar ne sodi med institucije. V Evropskem svetu se sestajajo predsedniki držav ali vlad držav članic EU, na zasedanjih pa sodeluje tudi predsednik Evropske komisije. Pomagajo jim ministri za zunanje zadeve držav članic in član Evropske komisije. Ideja o rednem sestajanju voditeljev držav članic na najvišji ravni je nastala na vrhunskem srečanju v Parizu leta 1974, formalno pa se Evropski svet prvič pojavi šele v 2. členu Enotnega evropskega akta, ki je začel veljati 1986. Sestaja se najmanj dvakrat letno pod predsedstvom države, ki je na čelu Sveta EU. Njegova temeljna naloga je zagotavljanje potrebnih spodbud za razvoj evropske integracije in opredeljevanje splošnih političnih smernic.

2.2 PRAVNI VIRI EU

Drugače kot druge mednarodne organizacije lahko Evropska unija sprejema pravne akte, ki imajo neposredne pravne učinke v njenih državah članicah (avtonomnost prava Evropske unije). Države so se z vstopom odpovedale izvrševanju dela svojih suverenih pravic, saj na področjih, ki so v pristojnosti Evropske skupnosti, pravno urejanje pripada institucijam Evropske unije (supremacija prava Evropske unije). V evropskem pravnem sistemu je pet vrst pravnih aktov, med katerimi ima vsak drugačen vpliv na pravni sistem držav članic. Nekateri lahko neposredno nadomestijo zakonodajo posameznih držav članic, medtem ko jim drugi omogočajo postopno prilagajanje določbam evropske zakonodaje. Podlaga za sprejem vsakega od omenjenih aktov, ki jih v nadaljevanju podrobneje razlagamo, je t.i. primarna zakonodaja - ustanovne pogodbe in njihove dopolnitve ter pristopne pogodbe. Sekundarna zakonodaja, ki se sprejema v okviru Evropske komisije, Sveta EU in Evropskega parlamenta, zajema naslednje pravne akte:

- uredbe so najbolj učinkovit pravni instrument, saj so povsem zavezujoče in jih morajo države članice neposredno prenesti v svojo zakonodajo.

- direktive zavezujejo države članice, na katere so naslovljene, in opredeljujejo cilje oziroma rezultate, ki jih morajo članice doseči v določenem časovnem okviru. Državam članicam pa je prepuščena odločitev o tem, na kakšen način bodo te zahteve iz direktiv uresničile.
- odločbe so zavezujoče za naslovnike, ki so izrecno navedeni; to pa so lahko ena, več ali celo vse države članice oz. ena ali več pravnih oz. fizičnih oseb. Poleg raznolikosti možnih naslovnikov se odločbe razlikujejo tudi glede obsega vsebine.
- priporočila, ki predlagajo določeno smer ravnanja, in mnenja, ki ocenjujejo trenutni položaj ali določena dejstva o EU, niso zavezujoča za države članice, in evropskim institucijam omogočajo, da sprejmejo stališča brez pravnih obveznosti za države članice oziroma državljane.
- resolucije sprejemata Svet EU in Evropski parlament in z njimi izražata politično voljo po ukrepanju na določenem področju. Tudi resolucije niso zavezujoče narave.

POVZETEK

Odkar je Slovenija članica Evropske unije, na njenem ozemlju velja poleg domačega prava tudi pravo evropske unije. Slednje je hierarhično nadrejeno slovenskemu. Z vključevanjem Slovenije v omenjeno povezavo se odpirajo pomembne možnosti za sodelovanje z drugimi članicami. Slovenija ima zato v institucijah EU (komisija, parlament, svet EU, sodišče evropskih skupnosti in računsko sodišče) in obeh posvetovalnih telesih (odbor regij in ekonomsko-socialni odbor) svoje predstavnike, ki zastopajo interese naše države. Z ustanovitvijo EU in njeno širitvijo se prebivalcem njenih članic ponujajo možnosti za prost pretok ljudi, kapitala, storitev in blaga.

UTRJEVANJE SNOVI

Kaj je Svet Evrope, kaj Svet EU in kaj evropski svet?

Naštejete organe Evropske unije in opišite njihovo osnovno funkcijo !

Zakaj govorimo o supremaciji evropskega prava ?

S pomočjo spletnih strani evropske unije ugotovite, kaj pomeni pojem »schengen« in katere države članice EU vanj niso vključene!

Preverite, katere najpomembnejše vsebinske spremembe prinaša zadnji predlog pogodbe iz Lizbone!

3 DRŽAVLJAN V RAZMERJU DO DRŽAVE

Brez človekovih pravic in temeljnih svoboščin si ne predstavljamo svobodne sodobne države, čeprav so to dobrine, ki so po svetu razdeljene izrazito neenakomerno. Zgodovina dokazuje, da človekove pravice niso pridobljene enkrat za vekomaj, ampak si je treba neprestano prizadevati za njihovo varstvo. Prav zato imamo poleg z ustavo in zakoni varovane človekove pravice tudi številne mehanizme nadzora državnih organov, saj so ti najpogostejši kršitelji ter pravic.

3.1 ČLOVEKOVE PRAVICE IN TEMELJNE SVOBOŠČINE

Človekove pravice in temeljne svoboščine so opredeljene z ustavo. Ta in pravosodni sistem zagotavljajo njihovo učinkovito varstvo. Človekove pravice in temeljne svoboščine je mogoče združiti v enoten pojem človekovih (temeljnih) pravic v širšem smislu. Za navedena pojma je značilno, da ima svoboščina predvsem filozofski izvor, pravica pa je primarno pravna kategorija. Svoboščina je po izvoru moralna vrednota oziroma etična kategorija v smislu prostosti in neomejevanja ljudi, pravica pa se kaže kot pravno zavarovano upravičenje do določenega ravnanja. Pojem pravice vsebuje dolžnost nekega subjekta, da s svojim (aktivnim ali pasivnim) ravnanjem nosilcu pravice neposredno omogoči njeno uresničitev. Svoboščina pa pomeni, da država in drugi subjekti ne smejo posegati v zavarovano sfero posameznika.

Ustava³ določene človekove pravice zagotavlja samo državljanom. Tako je za državljane praviloma pridržana volilna pravica (43. člen), pravica do vlaganja peticij in do drugih pobud splošnega pomena (45. člen), pravica do socialne varnosti (50. člen) itd. Z vidika razmerja med posameznikom in državno oblastjo je mogoče razlikovati med pravicami treh temeljnih položajev (statusov). *Pravice negativnega statusa* so tiste, ki posamezniku zagotavljajo položaj, v katerega država in drugi subjekti ne smejo posegati (npr. svoboda vesti in veroizpovedi, svoboda izražanja, pravica do zasebne lastnine ter varstvo osebnih podatkov). *Pravice pozitivnega statusa* zagotavljajo posamezniku, da bo država delovala v njegovo korist (npr. država zagotavlja posameznikom pravico do osnovnega šolanja ter pravico do zdravstvenega varstva). *Pravice aktivnega statusa* pa so tiste, na podlagi katerih lahko posamezniki (aktivno) sodelujejo v političnem oziroma javnem življenju (npr. pravica do sodelovanja pri upravljanju javnih zadev, pravica do zbiranja in združevanja ter volilna pravica) (Senčur, Štrus, 2003, 37).

Z vidika vsebine dobrin, ki jih varujejo posamezne človekove pravice, je mogoče le-te razvrstiti v različne skupine:

- osebne pravice in svoboščine,
- politične pravice in svoboščine,
- socialne in ekonomske pravice in svoboščine,
- kulturne pravice in pravice, ki izvirajo iz ustvarjalnih dejavnosti in
- pravice narodnih oziroma etničnih skupnosti.

Pravice ločimo še na *absolutne* in *relativne*. Prve so tiste, ki jim ustava podeljuje absolutno varstvo (teh pravic v nobenem primeru ni dopustno omejevati ali odvzeti) na primer prepoved smrtne kazni ter med pravicami, katerih varstvo je v določenih izrednih okoliščinah omejeno. Začasna razveljavitev ali omejitev človekovih pravic je dopustna le v vojnem ali izrednem stanju, ni pa dopustno niti začasno razveljaviti ali omejiti nekaterih najbolj temeljnih človekovih pravic.

³ Ustava Republike Slovenije, II. Poglavje Človekove pravice in temeljne svoboščine

V skladu z ustavo so v Sloveniji vsakomur zagotovljene človekove pravice, ne glede na narodnost, raso, spol, jezik, vero, politično ali drugo prepričanje, gmotno stanje, rojstvo, izobrazbo, družben položaj ali katerokoli drugo osebno okoliščino (načelo pravne enakosti). Človekove pravice se uresničujejo neposredno na podlagi ustave. Z zakonom je mogoče predpisati le način njihovega uresničevanja, če tako določa ustava ali če je to nujno zaradi same narave posamezne pravice. Človekove pravice so omejene samo s pravicami drugih in v primerih, ki jih določa ustava.

V RAZMISLEK

Filozof John Locke je v 17. stoletju pisal, da mora suverena država naravne pravice ljudi, kot so življenje, svoboda in lastnina spremeniti v človekove pravice in jih zaščititi. Državljeni in država tako sklenejo medsebojno družbeno pogodbo: državljani nekatere svoje pravice v zameno za vzdrževanje družbenega reda prenesejo na državo.

3.1.1 Osebnne pravice in svoboščine

Ustava zapoveduje *nedotakljivost človekovega življenja* in prepoveduje smrtno kazen. Naslednji člen prepoveduje mučenje ter drugačno nečloveško ali ponižujoče ravnanje in pomeni logično nadaljevanje prejšnjega člena. Druge osebnne pravice so tiste pravice, ki zagotavljajo telesno integriteto človekove osebnosti, ter za nekatere druge, t. i. klasične liberalne pravice in svoboščine, med katerimi so tudi takšne, ki bi jih bilo prav tako mogoče uvrstiti med ekonomske pravice (npr. pravica do zasebne lastnine) ter med politične pravice (svoboda izražanja, pravica do popravka in odgovora ter svoboda vesti). Ustava zagotavlja *svobodo gibanja*, hkrati pa dopušča tudi njeno omejevanje. Tako je vsakomur priznana pravica, da se prosto giblje in si izbira prebivališče, da zapusti državo in se vanjo kadarkoli vrne. Ta pravica se sme omejiti z zakonom, vendar samo, če je to potrebno, da bi se zagotovil potek kazenskega postopka (npr. da obdolženec v tem postopku ne bi zapustil države), da bi se preprečilo širjenje nalezljivih bolezni, da bi se zavaroval javni red, ali če to zahtevajo interesi obrambe države. Tujcem se lahko na podlagi zakona tudi omeji vstop v državo in čas bivanja v njej. Vsakomur je zagotovljena *pravica do zasebne lastnine in dedovanja*, pri čemer pa takšna lastninska pravica ni neomejena, temveč je pogojena s svojo socialno, gospodarsko in ekološko funkcijo. 34. člen zagotavlja vsakomur *pravico do osebnega dostojanstva in varnosti*, kar je v bistvu splošna določba, iz katere so izpeljane nekatere druge ustavne določbe (npr. tiste, ki varujejo posameznikovo integriteto v kazenskem postopku), predstavlja pa tudi široko pravno podlago za vsestransko tovrstno varstvo posameznika v pravnih postopkih in v drugih primerih. Ustava zagotavlja na splošno *varstvo pravic človekove zasebnosti* in osebnostnih pravic, s čimer je izrecno zajeto varstvo človekove telesne in duševne celovitosti, njegove zasebnosti ter varstvo osebnostnih pravic. V členih od 36 do 38 so posamezne pravice, ki so posredno varovane že z določbami iz predhodnih treh členov (*nedotakljivost stanovanja*, *varstvo tajnosti pisem* in drugih občil, *varstvo osebnih podatkov*), vendar pa so pri tem posebej opredeljene tudi dopustne omejitve teh pravic. Stanovanje je nedotakljivo. Nihče ne sme brez odločbe sodišča proti volji stanovalca vstopiti v tuje stanovanje ali v druge tuje prostore, niti jih ne sme preiskovati. Pri preiskavi ima pravico biti navzoč tisti, čigar stanovanje ali prostori se preiskujejo, ali njegov zastopnik. Preiskava stanovanja se sme opraviti samo v navzočnosti dveh prič. Pod pogoji, ki jih določa zakon, sme uradna oseba tudi brez sodne odločbe vstopiti v tuje stanovanje ali v tuje prostore in izjemoma brez navzočnosti prič opraviti preiskavo, če je to neogibno potrebno, da lahko

neposredno prime storilca kaznivega dejanja ali da se zavarujejo ljudje in premoženje. Zagotovljena je tajnost pisem in drugih občil. Samo zakon lahko predpiše, da se na podlagi odločbe sodišča za določen čas ne upošteva varstvo tajnosti pisem in drugih občil in nedotakljivost človekove zasebnosti, če je to nujno za uvedbo ali potek kazenskega postopka ali za varnost države. Po ustavi je zagotovljeno varstvo osebnih podatkov. Prepovedana je uporaba teh podatkov v nasprotju z namenom njihovega zbiranja (npr. podatki zbrani za namene, določene v predpisih o državljanstvu, se ne smejo uporabiti v politične ali drugačne namene). Zbiranje, obdelovanje, namen uporabe, nadzor in varstvo tajnosti osebnih podatkov določa zakon. Posebej je tudi določeno, da se ima vsakdo pravico seznaniti z zbranimi osebnimi podatki, ki se nanašajo nanj, in pravico do sodnega varstva ob njihovi zlorabi.

Ustava zagotavlja *svobodo vseh oblik (javnega) izražanja in obveščanja*. Zagotovljena je svoboda izražanja misli, govora in javnega nastopanja, tiska in drugih oblik javnega obveščanja in izražanja. Ob tem je posebej določeno, da lahko vsakdo svobodno zbira, sprejema in širi vesti in mnenja. Prav tako ima vsakdo pravico dobiti informacijo javnega značaja, za katero ima v zakonu utemeljen pravni interes, razen v primerih, ki jih določa zakon. Na svobodo izražanja in obveščanja se navezuje tudi določba, ki vsakomur zagotavlja pravico do popravka objavljenega obvestila, s katerim sta prizadeta pravica ali interes posameznika, organizacije ali organa, pri čemer je tudi zagotovljena pravica do odgovora na objavljeno informacijo. Zagotovljena je svoboda vesti, kar pomeni, da je izpovedovanje vere in drugih opredelitev v zasebnem in javnem življenju svobodno. Nihče se ni dolžan opredeliti glede svojega verskega ali drugega prepričanja. Starši imajo pravico, da v skladu s svojim prepričanjem zagotavljajo svojim otrokom versko in moralno vzgojo. Usmerjanje takšne vzgoje pa mora biti v skladu z otrokovo starostjo in zrelostjo ter z njegovo svobodo vesti, verske in druge opredelitve ali prepričanja. Relativno nova je pravica do ugovora vesti, ki jo je ob možnosti iz drugega odstavka 123. člena ustave (ugovor vesti glede sodelovanja pri opravljanju vojaških obveznosti) mogoče uveljavljati tudi v drugih primerih, ki jih določa zakon, če se s tem ne omejujejo pravice in svoboščine drugih oseb.

Slika 4: Logotip Amnesty International⁴

Vir: <http://paulitics.files.wordpress.com/2007/05/amnesty-international.png>

⁴ Zaščita človekovih pravic je trajna naloga, ki ji morajo biti zavezane tako države, ki imajo v ta namen organiziran poseben organ (*ombudsman*) kot tudi nevladne organizacije. *Amnesty International*, mednarodna nevladna organizacija za zaščito človekovih pravic, ima svojo podružnico tudi v Sloveniji.

3.1.2 Politične pravice in svoboščine

Ustava zagotavlja *pravico do zbiranja in združevanja* ter predvideva tudi možnost zakonskih omejitev teh pravic. Vsem je zagotovljena pravica do mirnega zbiranja in javnih zborovanj, poleg tega pa ima tudi vsakdo pravico, da se svobodno združuje z drugimi (v društva, politične stranke, sindikate itd.). Zakonske omejitve teh pravic so dopustne, če to zahteva varnost države ali javna varnost ter varstvo pred širjenjem nalezljivih bolezni. Poklicni pripadniki obrambnih sil in policije ne morejo biti člani političnih strank. Prav tako je podobna omejitev svobode združevanja izrecno predvidena za sodnike, državne tožilce in ustavne sodnike, ki ne smejo biti člani organov političnih strank. *Volilna pravica* je splošna in enaka, pri čemer ima vsak državljan, ki je dopolnil 18 let, pravico voliti in biti voljen (aktivna in pasivna volilna pravica). Zakon lahko določi, v katerih primerih in pod katerimi pogoji imajo volilno pravico tujci. Ustava določa pravico državljanov, da v skladu z zakonom neposredno ali po izvoljenih predstavnikih sodelujejo pri *upravljanju javnih zadev*. V najširšem smislu zajema ta pravica vse oblike sodelovanja državljanov pri upravljanju javnih zadev, kar zajema npr. tudi aktivno in pasivno volilno pravico na parlamentarnih, predsedniških ali lokalnih volitvah. Ob tem pa lahko sodelujejo državljanji tudi pri upravljanju javnih zadev na področju t. i. javnih služb (predvsem za področja družbenih dejavnosti, kot je npr. šolstvo, zdravstvo, kultura ali socialno zavarovanje) in tudi na področju t. i. gospodarskih javnih služb (npr. energetike, prometa in zvez, komunalnega in vodnega gospodarstva ali varstva okolja) v obliki svetov za varstvo uporabnikov javnih dobrin. Ustava zagotavlja državljanom *pravico do peticije* in do drugih pobud splošnega pomena. Ustava prepoveduje izročitev slovenskega državljana tuji državi, izročitev tujca pa dopušča le v primerih, predvidenih z mednarodnimi pogodbami, ki obvezujejo Slovenijo. Z ustavo je tujim državljanom in osebam brez državljanstva priznana tudi *pravica do pribežališča* (azila) v Sloveniji, vendar le v mejah zakona (ki to področje podrobneje ureja), ter le tistim osebam, ki so preganjane zaradi zavzemanja za človekove pravice in temeljne svoboščine.

3.1.3 Socialne in ekonomske pravice in svoboščine

Ustava zagotavlja predvsem varstvo socialnih pravic. V skladu z ustavo se meje in ponekod tudi obseg uresničevanja teh pravic podrobneje ureja z zakonom. Zagotovljena je *svoboda dela*, iz katere izrecno izhaja pravica vsakogar, da si prosto izbira zaposlitev, nadalje pa je zagotovljeno še, da je vsakomur pod enakimi pogoji dostopno vsako delovno mesto. Prisilno delo je prepovedano. Ustava zagotavlja *pravico do socialne varnosti*. Ta pravica je zagotovljena državljanom in to pod pogoji, ki jih določa zakon. Država ima dolžnost urejati obvezno zdravstveno, pokojninsko, invalidsko in drugo socialno zavarovanje ter skrbeti za njihovo delovanje. Vojnim veteranom in žrtvam vojnega nasilja mora država z zakonom zagotoviti posebno varstvo. Ustava določa, da ima vsakdo *pravico do zdravstvenega varstva* pod pogoji, ki jih določa zakon. Zakon tudi določa pravice do zdravstvenega varstva iz javnih sredstev. Nikogar ni mogoče prisiliti k zdravljenju, razen v primerih, ki jih določa zakon. V ustavi so opredeljene pravice huje prizadetih oseb. Glede *varstva zakonske zveze in družine* je določeno, da država varuje družino, materinstvo, očetovstvo, otroke in mladino ter ustvarja za to primerne razmere. Zakonska zveza temelji na enakopravnosti zakoncev in se sklone pred pristojnim državnim organom. Zakonsko zvezo in pravna razmerja v njej, v družini in v zunajzakonski skupnosti ureja zakon. Ustava določa, da imajo otroci, rojeni zunaj zakonske zveze, enake pravice kakor otroci, rojeni v njej. *Starši* imajo pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke. Ta pravica in dolžnost se staršem lahko odvzame ali omeji samo iz razlogov, ki jih zaradi varovanja otrokovih koristi določa zakon. Ustava določa, da ljudje *svobodno odločajo o rojstvih svojih otrok*, pri čemer je država zavezana, da zagotavlja možnosti za uresničevanje te svoboščine in ustvarja razmere, ki omogočajo staršem, da se odločajo za rojstva svojih otrok. *Otroci* uživajo posebno varstvo in skrb.

Človekove pravice in temeljne svoboščine uživajo otroci v skladu s svojo starostjo in zrelostjo. Poleg tega se otrokom z zakonom zagotavlja posebno varstvo pred gospodarskim, socialnim, telesnim, duševnim ali drugim izkoriščanjem in zlorabljanjem. Otroci in mladoletniki, za katere starši ne skrbijo, nimajo staršev ali so brez ustrezne družinske oskrbe, uživajo posebno varstvo države. Njihov položaj ureja zakon.

3.1.4 Kulturne pravice in pravice, ki izvirajo iz ustvarjalnih dejavnosti

Ustava zagotavlja predvsem varstvo kulturnih pravic in pravic, ki izvirajo iz znanstvene in drugih ustvarjalnih dejavnosti. Te pravice se uvrščajo tudi v krog osebnih pravic, ki so vezane pretežno za intelektualno in miselno sfero človeka, vendar jih je mogoče glede na sistematiko ustave predstaviti oziroma obravnavati tudi v posebnem sklopu kulturnih pravic in pravic, ki izvirajo iz ustvarjalnih dejavnosti. *Izobraževanje* je svobodno, obvezno pa je le osnovnošolsko izobraževanje, ki se financira iz javnih sredstev. Država mora za državljane ustvarjati možnosti, da si ti lahko pridobijo ustrezno izobrazbo. V ustavi je zagotovljena *avtonomnost državnih univerz* in drugih visokih šol. Način njihovega financiranja ureja zakon. Preko financiranja torej država lahko vpliva na delo državnih univerz in visokih šol. Ustava zagotavlja tudi *svobodo znanstvenega in umetniškega ustvarjanja* in varuje pravice, ki izvirajo iz različnih oblik ustvarjalnosti. Zagotovljeno je varstvo vseh (moralnih in materialnih) pravic, ki izvirajo iz umetniške, znanstvene, raziskovalne in izumiteljske dejavnosti. Svobodno je *izražanje narodne pripadnosti*. Vsakdo ima pravico, da svobodno izraža pripadnost k svojemu narodu (npr. italijanska in madžarska skupnost oziroma manjšina v Sloveniji), da svobodno goji in izraža svojo kulturo in uporablja svoj jezik in pisavo. Ustava določa še, da ima vsakdo pri uresničevanju svojih pravic in dolžnosti ter v postopkih pred državnimi in drugimi organi, ki opravljajo javno službo, pravico do uporabe svojega jezika in pisave na način, ki ga določi zakon. Na tej ustavni podlagi morajo zakoni med drugim predvideti tudi možnost prevajanja za vsakogar, ki nastopa v navedenih situacijah in ne razume oziroma ne govori slovenskega jezika.

3.1.5 Pravice italijanske in madžarske narodne skupnosti

Posebne pravice avtohtone italijanske in madžarske narodne skupnosti v Sloveniji so določene v 64. členu, ki ohranja in dograjuje dosedanjo ustavno raven zaščite obeh narodnih skupnosti, izpeljavo ustavnih določb o njunem položaju in pravicah pa prepušča zakonu. Italijanska in madžarska narodna skupnost in njuni pripadniki imajo ustavno zagotovljene pravice ne glede na število pripadnikov teh skupnosti.

Na območjih, kjer živita, so obema skupnostma ter njunim pripadnikom zagotovljene naslednje pravice:

- pravica, da svobodno uporabljajo svoje narodne simbole
- pravica, da za ohranjanje svoje narodne identitete ustanavljajo organizacije, razvijajo gospodarske, kulturne, znanstveno-raziskovalne dejavnosti ter dejavnosti na področju javnega obveščanja in založništva
- pravica do oblikovanja in razvijanja vzgoje in izobraževanja v svojem jeziku v skladu z zakonom, ki tudi določa območja, na katerih je dvojezično šolstvo obvezno
- pravica, da gojijo odnose s svojima matičnima narodoma in državama

Uveljavljanje teh pravic gmotno in moralno podpira država. Posebej je tudi določeno, da zakoni ter drugi predpisi in splošni akti, ki zadevajo uresničevanje ustavnih pravic in položaja obeh skupnosti, ne morejo biti sprejeti brez soglasja njunih predstavnikov. Pri sprejemanju pravnih aktov, ki zadevajo torej zgolj obe skupnosti, razpolagajo njuni predstavniki z absolutnim vetom. Na območjih, kjer živita italijanska oziroma madžarska narodna skupnost,

ustanovijo njihovi pripadniki za uresničevanje svojih pravic svoje samoupravne skupnosti. Na njihov predlog lahko država pooblasti samoupravne narodne skupnosti za opravljanje določenih nalog iz državne pristojnosti ter zagotavlja sredstva za njihovo izvrševanje. Narodni skupnosti sta tudi neposredno zastopani v predstavniških organih lokalne samouprave in v državnem zboru, v katerega se vedno izvoli po en poslanec italijanske in madžarske narodne skupnosti. Ustava na koncu poglavja o človekovih pravicah in temeljnih svoboščinah (65. člen) določa še, da položaj in posebne pravice romske skupnosti, ki živi v Sloveniji, ureja zakon. Zakona, ki bi celovito uredil to področje, še ni.

3.1.6 Gospodarska in socialna razmerja

Ustava vsebuje v tem poglavju programske norme kot npr. določbo o funkciji države, da ustvarja možnosti za zaposlovanje in delo, določbo o skrbi države za gospodarski, kulturni in socialni napredek prebivalstva na gorskih in hribovitih območjih, določbo o skrbi države za zdravo življenjsko okolje, določbo o skrbi države in lokalnih skupnosti za ohranjanje naravne in kulturne dediščine ter določbo o funkciji države, da ustvarja možnosti, da si državljani lahko pridobijo primerno stanovanje. Ustava državo le zavezuje, da na teh področjih poskrbi za vzpostavitev možnosti za uveljavljanje teh pravic oziroma (posredno) dobrin, ki jih te pravice varujejo. Delavci imajo *pravico do stavke*. To je ena izmed temeljnih sindikalnih pravic, ki predstavlja posebno obliko varstva interesov delavcev. Stavke praviloma potekajo pod vodstvom sindikatov, njihova organizacija in izvedba pa morata biti napovedani vnaprej. Tudi sicer mora potekati stavka v skladu z ustavnimi in zakonskimi okviri, kar med drugim predvsem pomeni, da se z njo ne smejo omejevati ali kršiti pravice drugih. Ustava v tem pogledu še posebej določa, da se lahko pravica do stavke, upoštevajoč vrsto in naravo dejavnosti, z zakonom omeji (kot je to značilno npr. za stavke policistov, carinikov ali zdravnikov), če to zahteva javna korist (npr. če bi se s stavko lahko ogrozilo zdravje ali življenje ljudi).

Ustava v več določbah podrobneje opredeljuje *pridobivanje in uživanje lastnine*. Gre za moderni pravni pristop, ki v lastninski pravici oziroma lastnini ne vidi zgolj liberalne kategorije, ki bi lastniku dajala neomejene možnosti uporabe in razpolaganja, pač pa jo omejuje v različnih pogledih, ki zagotavljajo tudi njeno družbeno koristno udeležanje. V 67. členu ustave je tako določeno, da zakon določa način pridobivanja in uživanja lastnine, tako da je zagotovljena njena gospodarska, socialna in ekološka funkcija. Z gospodarsko funkcijo je predvsem mišljeno, da mora lastnina poleg svojih temeljnih funkcij (pridobivanje gospodarskih in drugačnih koristi, omogočanje podjetništva, gospodarjenja in proizvodnje, ustvarjanje dohodka in dobička itd.) upoštevati tudi različne javne koristi. Za socialno funkcijo lastnine velja, da jo je treba predvsem povezati s pojmom socialne države. V tem okviru mora lastnina omogočati oziroma zagotavljati eksistenčni minimum vsem državljanom, zadovoljevanje njihovih temeljnih potreb na področju zdravstva, šolstva in kulture, zagotavljati mora ustrezno ohranjanje oziroma dvigovanje družbenega in osebnega standarda državljanov itd. V okvir ekološke funkcije lastnine sodijo nekatere izrecne ustavne omejitve (npr. opredelitev področja zdravega življenjskega okolja), poleg tega pa opredeljujejo omejitve lastnine s ciljem varovanja narave oziroma okolja tudi zakoni, ki določajo nekatere posebne pogoje uporabe nepremičnin (npr. zemljišč) in premičnin (npr. prevoznih sredstev), posebne ukrepe za varovanje posebej ogroženih dobrin (npr. nekaterih območij, živalskih in rastlinskih vrst) ter pogoje in način opravljanja gospodarskih dejavnosti (le-te naj bi namreč v čim manjši meri onesnaževale okolje). V ustavi je določeno, da se lahko lastninska pravica na nepremičnini v javno korist odvzame ali omeji proti nadomestilu v naravi ali proti odškodnini pod pogoji, ki jih določa zakon. Ta določba ureja torej razlastitev, ki jo uporabijo takrat, kadar javna korist prevlada nad koristjo lastnika (npr. zaradi gradnje ceste se proti odškodnini razlasti lastnik zemljišča, preko katerega bo potekala bodoča cesta).

Ustava določa, da se na javnem dobrem lahko pridobi posebna pravica uporabe pod pogoji, ki jih določa zakon. To so stvari, ki so namenjene rabi vseh in ne morejo biti v pravnem prometu (t. i. stvari oziroma dobrine v splošni rabi: ceste, ulice, parki, reke, jezera, zračni prostor, morska obala, obalno morje in podobno), vendar pa je mogoče v ta pojem uvrstiti tudi stvari, ki so lahko v pravnem prometu, vendar le z določenimi omejitvami (npr. zemljišča, zgradbe ter premičnine in nepremičnine, ki so opredeljene kot kulturni spomeniki). V istem členu je zapisano tudi, da zakon določa tudi pogoje, pod katerimi se smejo izkoriščati naravna bogastva (npr. rudna bogastva, živalski in rastlinski svet, v ekonomskem smislu pa tudi zemljišča, gozdovi, vode itd.), pri čemer lahko določi, da smejo naravna bogastva izkoriščati tudi tuje osebe (zakon v takšnem primeru določi tudi pogoje za izkoriščanje).

3.2 SODNO VARSTVO ČLOVEKOVIH PRAVIC

V ustavnih členih so vsebovane pravice in svoboščine, ki posamezniku predvsem zagotavljajo ustrezno pravno varstvo v kazenskem in v drugih pravnih postopkih. Poudarek je na procesnih jamstvih, ki jih imajo osebe, obdolžene kaznivih dejanj. Večina določb je prevzeta iz mednarodnih paktov ter iz sodobne kazenskopravne doktrine, ki poudarja, da morajo biti posamezniku nasproti državi, kot bistveno močnejši stranki v sporu, zagotovljene vse tiste pravice in možnosti, ki mu omogočajo pošten in zakonit postopek ter vsestransko pripravo in izvedbo svoje obrambe. Še posebej so v tem pogledu pomembne tiste pravice in svoboščine, ki jih v nobenem primeru ni dopustno razveljaviti ali omejevati.

Ustava zagotavlja vsakomur pravico do osebne svobode ter določa, da nikomur ne sme biti vzeta prostost, razen v primerih in po postopku, ki ga določa zakon. Nekatero omejitev osebne prostosti so včasih nujno potrebne in jih poleg ustave določa predvsem zakon o kazenskem postopku (ko se posega v svobodo oseb, ki so obdolžene storitve kaznivega dejanja). Ustava še določa, da mora biti vsakdo, ki mu je odvzeta prostost, v materinem jeziku ali v jeziku, ki ga razume, takoj obveščen o razlogih za odvzem prostosti. V čim krajšem času mu mora biti tudi pisno sporočeno, zakaj mu je bila prostost odvzeta. Takoj mora biti poučen o tem, da ni dolžan ničesar izjaviti, da ima pravico do takojšnje pravne pomoči zagovornika, ki si ga svobodno izbere, in o tem, da je pristojni organ na njegovo zahtevo dolžan o odvzemu prostosti obvestiti njegove bližnje.

Ustava opredeljuje odreditev in trajanje pripora. Osebo, za katero obstaja utemeljen sum, da je storila kaznivo dejanje, se sme pripriti samo na podlagi sodne odločbe, kadar je to neogibno potrebno za potek kazenskega postopka ali za varnost ljudi. Takoj ob priporu oziroma najkasneje v 24 urah od njegove uvedbe mora biti priprti osebi vročena pisno obrazložena odločba. Proti tej odločbi ima priprta oseba pravico do pritožbe, o kateri mora sodišče odločiti v 48 urah. Pripor sme trajati samo toliko časa, dokler so za to dani zakonski razlogi, vendar največ tri mesece od dneva odvzema prostosti. Vrhovno sodišče sme pripor podaljšati še za nadaljnje tri mesece.

Ustava zagotavlja varstvo človekove osebnosti in dostojanstva v kazenskem in v vseh drugih pravnih postopkih (npr. upravni postopek, postopek v delovnih sporih), prav tako med odvzemu prostosti in izvrševanjem kazni. Prepovedano je tudi vsakršno nasilje nad osebami, ki jim je prostost kakorkoli omejena, tudi vsakršno izsiljevanje priznanj in izjav. Vsakomur je zagotovljeno ustrezno pravno varstvo pred sodišči. Tako je vsakomur zagotovljeno enako varstvo pravic pred sodišči, pa tudi pred drugimi državnimi organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil. Vsakdo ima pravico do sodnega varstva svojih pravic, ki ga zagotavljajo neodvisna, nepristranska in z zakonom ustanovljena sodišča. Posamezniku lahko sodi samo sodnik, ki je izbran po pravilih, vnaprej določenih z zakonom in s sodnim redom. Ustava zagotavlja načelo javnosti sojenja, v skladu s katerim so sodne obravnave javne, prav tako pa se tudi sodbe izrekajo javno. Izjeme od načela javnosti določa zakon. Ustava določa pravico do pritožbe ali drugega pravnega sredstva proti odločbam

sodišč in drugih državnih organov, organov lokalnih skupnosti in nosilcev javnih pooblastil, s katerimi ti odločajo o njegovih pravicah, dolžnostih ali pravnih interesih. Vsakomur je zagotovljena pravica do povračila škode, ki mu jo v zvezi z opravljanjem službe ali kakšne druge dejavnosti državnega organa, organa lokalne samouprave ali nosilca javnih pooblastil s svojim protipravnim ravnanjem stori oseba ali organ, ki tako službo ali dejavnost opravlja. Oškodovanec ima poleg tega pravico, da v skladu z zakonom zahteva povračilo tudi neposredno od tistega, ki mu je škodo povzročil.

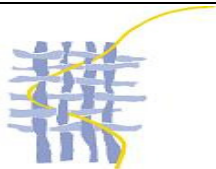
Ustava opredeljuje t. i. *domnevo nedolžnosti*, v skladu s katero vsakdo, kdor je obdolžen kaznivega ravnanja (npr. kaznivega dejanja, prekrška), velja za nedolžnega, dokler njegova krivda ni ugotovljena s pravnomočno sodbo. V ustavi je opredeljeno *načelo zakonitosti*, v skladu s katerim nihče ne sme biti kaznovan za dejanje, za katero zakon ni določil, da je kaznivo, in zanj ni predpisal kazni, še preden je bilo dejanje storjeno. Gre torej za prepoved povratnega (retroaktivnega) določanja kaznivih dejanj in kazni zanje, razen v primerih, če je novi zakon za storilca bolj ugoden. Ustava namreč določa, da se dejanja, ki so kazniva, ugotavljajo in kazni zanje izrekajo po zakonu, ki je veljal ob storitvi dejanja, razen če je novi zakon za storilca milejši. Slednje je specialna določba (izjema) glede na 155. člen ustave, ki vsebuje splošno prepoved retroaktivnosti ter splošno opredelitev primerov, ko je retroaktivnost izjemoma dopustna.

V sklopu ustavnih določb, ki določajo pravice in jamstva v pravnih postopkih, ima poseben pomen določba, ki vsebuje nekatera temeljna pravna jamstva v kazenskem postopku, pri čemer gre za t. i. minimalna jamstva, ki jih zakon izpeljuje in dopolnjuje še z drugimi pravicami. Ustava tu določa, da morajo biti vsakomur, ki je obdolžen kaznivega dejanja, zagotovljene tudi naslednje pravice:

- da ima primeren čas in možnosti za pripravo obrambe,
- da se mu sodi v njegovi navzočnosti in da se brani sam ali z zagovornikom,
- da mu je zagotovljeno izvajanje dokazov v njegovo korist in
- da ni dolžan izpovedati zoper sebe ali svoje bližnje ali priznati krivdo (Senčur, Štrus, 2003, 42).

3.3 VARUH ČLOVEKOVIH PRAVIC

Varuh človekovih pravic opozarja na kršitve človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Delovanje varuha človekovih pravic je urejeno z ustavo in zakonom⁵. Varuh s svojim javnim delovanjem bistveno pripomore k pravni varnosti posameznikov. Varuh, ki ga izvoli državni zbor na predlog predsednika republike, je pri svojem delu neodvisen in samostojen. Za varuha je lahko izvoljen le državljan Republike Slovenije, izvoli ga državni zbor z dvotretjinsko večino glasov vseh poslancev za dobo šestih let in je po poteku mandatne dobe lahko še enkrat izvoljen.

Slika 5: Emblem evropskega varuha človekovih pravic⁶

Vir: <http://www.ombudsman.europa.eu/home/en/default.htm>

⁵ Zakon o varuhu človekovih pravic

⁶ Tako kot večina sodobnih držav ima varuha tudi Evropska unija. Varuh v EU preiskuje pritožbe v zvezi z nepravilnostmi v institucijah in organih EU.

Varuh človekovih pravic in temeljnih svoboščin je po 159. členu ustave poseben organ, njegova temeljna funkcija pa je varovanje človekovih pravic in temeljnih svoboščin v razmerju do državnih organov, organov lokalne samouprave in nosilcev javnih pooblastil. Državni organi, organi lokalnih skupnosti in nosilci javnih pooblastil morajo varuhu na njegovo zahtevo zagotoviti vse podatke in informacije iz njihove pristojnosti ne glede na stopnjo zaupnosti in mu omogočiti izvedbo preiskave. Varuh lahko naslavlja na državne organe različne predloge, mnenja, kritike ali priporočila, ki so jih ti organi dolžni obravnavati in nanje odgovoriti v roku, ki ga določi varuh. Zakon podrobneje razčlenjuje funkcije in pooblastila tega organa. Z vidika njegove funkcije so zlasti pomembna zakonska določila, po katerih je varuh pri svojem delu neodvisen in samostojen, vezan pa je na ustavo in mednarodne pravne akte. Zakon zavezuje zgoraj navedene javnopravne subjekte, da mu morajo posredovati podatke in informacije iz svoje pristojnosti, in to celo ne glede na stopnjo zaupnosti. Namen tega je, da se mu omogoči izvedba preiskave v konkretnem primeru.

V RAZMISLEK

Izraz, ki se v mednarodni skupnosti uporablja za varuha človekovih pravic je ombudsman, ki izhaja iz stare švedščine in pomeni predstavnik. Tudi sicer je bil prvi varuh imenovan na Švedskem že leta 1809.

Postopek pri varuhu je zaupen, o svojih ugotovitvah in ukrepih varuh obvešča državni zbor z rednimi letnimi ali posebnimi poročili. Postopek, po katerem deluje varuh, je neformalen, kar pomeni, da varuh ne predstavlja organa, na katerega bi se bilo mogoče obrniti po izčrpanih pravnih sredstvih v konkretnem pravnem postopku. Kljub neformalni naravi svojega delovanja varuh predstavlja pomemben nadzorni mehanizem nad delovanjem organov oblasti.

Po opravljeni konkretni preiskavi varuh izda svoje poročilo, v katerem oceni, ali je šlo v konkretnem primeru za kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin. Organu predlaga, da odpravi nepravilnost, ki jo je povzročil s svojo odločbo, ima pa tudi pooblastilo za predlaganje uvedbe disciplinskega postopka zoper uslužbenca organov, ki so zakrivali ugotovljene nepravilnosti. Upravni organi morajo varuha obvestiti o ukrepih, ki so jih sprejeli na podlagi njegovih predlogov, mnenj, kritik in priporočil. V nasprotnem primeru varuh lahko o tem obvesti neposredno nadrejeni organ, pristojno ministrstvo, poroča državnemu zboru ali zadevo javno objavi.

POVZETEK

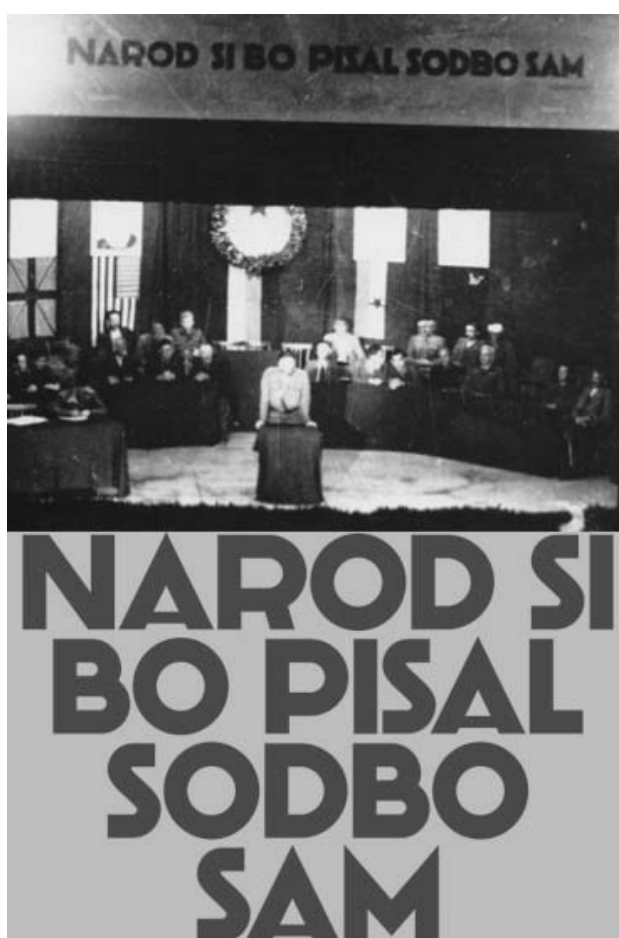
Slovenska ustava zagotavlja varstvo človekovih pravic in svoboščin, ki jih delimo v več skupin, kot so osebne, politične, socialne in ekonomske, kulturne ter pravice narodnostnih manjšin in drugih etničnih skupin, npr. Romov. Poleg normativne zaščite človekovih pravic in svoboščin pa je nujno zagotavljati tudi nadzor nad spoštovanjem letih. Zato imajo države vzpostavljeno sodno varstvo in posebne neodvisne organe za nadzor. Pri nas je tak organ varuh človekovih pravic, s tujko pa mu pravimo ombudsman.

UTRJEVANJE SNOVI

- Na katere skupine delimo pravice in svoboščine državljana ?*
- Katere so absolutne pravice in katere relativne ?*
- Naštejte politične pravice in svoboščine jih opišite !*
- Katere mednarodne dokumente o človekovih pravicah poznate ?*
- Kakšne pravice imajo slovenski avtohtoni Romi ?*
- Zakaj imamo varuha človekovih pravic ?*
- Je postopek pred varuhom človekovih pravic formalen ali neformalen ? Pojasnite !*
- Preberite letno poročilo varuha človekovih pravic in ugotovite, na katerem področju je prišlo do največ kršitev!*

4 DRŽAVA

Sodobna organizacija ljudi, ki živijo v organizirani skupnosti, se imenuje država. Ta ima lahko različne oblike, ki so se izoblikovale predvsem zadnjih dvesto petdeset let. Seveda je delitev, prikazana v nadaljevanju, pregled idealiziranih tipov glede na posamezno lastnost, po kateri jih razlikujemo, toda v praksi se države med seboj razlikujejo, čeprav imajo določene skupne lastnosti. Prikazanih različnih oblik ni mogoče vrednotiti na »boljše« ali »slabše«, saj je konkretna notranja organizacija države rezultat različnih dejavnikov, ki so se oblikovali skozi zgodovino. Gre za relativno dolgotrajne oblike, ki jih je v praksi težko radikalno spremeniti, razen v primerih revolucij, državnih udarov ali delitev držav na več manjših.

Slika 6: Zbor kočevskih odposlancev⁷

Vir: <http://www.aparat.org/pictures/kocevje1.jpg>

Državni sistem je lahko organiziran v različnih oblikah, glede na različno oblikovane državne organe, njihove pristojnosti in razmerja med njimi ter med njimi in prebivalci. Virant (2004)

⁷ Pomemben atribut državnosti je predstavniški organ, skupščina ali parlament. To je bil tudi eden razlogov za sklic zbora odposlancev slovenskega ljudstva v taktat še okupirani državi. Zbor je potekal od 1. do 4. oktobra 1943 v dvorani sokolskega doma v Kočevju.

povzema razlikovanje glede na obliko vladavine, državne ureditve, državne oblasti in političnega sistema (Virant, 2004).

4.1 OBLIKA VLADAVINE

Razlikujemo monarhije in republike. V monarhiji je šef države politično in pravno neodgovoren. Dejavnost šefa države taka oseba opravlja doživljenjsko. Svoj položaj pridobi praviloma po rojstvu, se pravi po nasledstvenem redu na podlagi dedovanja. Poznamo več vrst monarhij: absolutno ali neomejeno (monarh je najvišji in najmočnejši državni organ, ki združuje vse najpomembnejše državne funkcije, je nedotakljiv in nikomur ne odgovarja za svoja dejanja), ustavno (monarhova oblast je omejena z ustavo, zakonodajno oblast si deli s parlamentom, v celoti pa mu pripada izvršilna oblast) in parlamentarno monarhijo (monarh nima več zakonodajne funkcije, ki je sedaj v pristojnosti parlamenta, izvršilno oblast ima vlada, monarhu pa pripadajo le še predstavniške funkcije).

V republiki predsednik funkcijo pridobi z izvolitvijo, trajanje njegove funkcije (mandat) pa je časovno omejeno. Pristojnosti šefa države so v posameznih državah dokaj različno urejene. Pravno odgovarja običajno v primeru najhujših kršitev ustave in zakonov. Republike delimo predvsem v parlamentarne (predsednika običajno voli parlament) in predsedniške (predsednika volijo državljani neposredno, ker je poleg tega tudi šef izvršilne oblasti, je njegov položaj bistveno močnejši v primerjavi s predsednikom v parlamentarni republiki).

4.2 OBLIKA DRŽAVNE UREDITVE

Države delimo na sestavljene (*federativne*) in enovite (*unitarne*). Za enovito državo je značilno, da ima enotno državno organizacijo (le en parlament, eno vlado itd.), za sestavljeno državo pa, da jo sestavlja več držav, ki so relativno samostojne. Te federalne enote so različno imenovane, kot npr. države, dežele, kantoni, republike itd. Obseg državnih funkcij, ki jih opravljajo federalne enote, je določen z ustavo zvezne države, ki je temeljni, pravni akt, na katerem temelji federacija. Samostojnost federalnih enot je zelo različna. Tako imajo v nekaterih državah federalne enote svoje ustave (te morajo biti seveda v skladu z zvezno ustavo), svoj pravni red, lastno organizacijo oblasti, svoje simbole in podobno.

Do oblike federativne države pride največkrat v tistih primerih, ko na določenem državnem ozemlju živijo različni narodi (npr. nekdanji Jugoslavija in Sovjetska zveza, Indija itd.), včasih je izjemno veliko ozemlje razlog za to (npr. Brazilija), pogosto pa gre tudi za povsem različne zgodovinske okoliščine (npr. Nemčija, ZDA, Švica). Od federacije kot oblike zvezne države je potrebno razlikovati konfederacijo, kjer ne gre za državo v običajnem pomenu besede (čeprav se v nekaterih elementih približuje federaciji), ampak gre za obliko sodelovanja dveh ali več (suverenih) držav na podlagi meddržavne pogodbe. Vsaka članica konfederacije ima pravico, da lahko kadarkoli iz nje izstopi.

Enovita (unitarna) država nima zgoraj navedenih enot, pri njej vsa oblast izvira iz enega centra. Te države imajo le eno zakonodajno telo, eno vlado, enoten sodni sistem, eno ustavo, enoten pravni red in podobno. Vendar pa zaradi tega ne moremo govoriti, da so unitarne države centralizirane v tolikšni meri, da vsa oblast deluje le iz enega centra, da so vsi nižji organi popolnoma nesamostojni pri svojem delovanju. Za unitarne in federalne države namreč velja, da so lahko bolj ali manj centralizirane. Govorimo o *centraliziranih* in *decentraliziranih* državah, pač glede na stopnjo samostojnosti nižjih organov v razmerju do višjih. Decentralizacija pomeni, da najvišji državni organi odločanje o določenih javnih zadevah (v določenem obsegu) prenesejo na lokalne skupnosti. Državni organi si v takem primeru

zadržijo pristojnost nadzora zakonitosti nad odločitvami organov lokalnih skupnosti, ne pa tudi nadzora nad vsebinsko primernostjo teh odločitev.

V RAZMISLEK

Slovenija je unitarna država, medtem ko sta na primer Avstrija in Nemčija federalni. Slednji sestavlja formalno gledano več držav, ki so na zvezo prenesle določene suverene pravice (denarno politiko, obrambo in zunanjo politiko). Na drugi strani sta Italija in Francija, tako kot naša država, unitarni vendar decentralizirani, saj imata organiziran regionalni nivo oblasti. Če bi Slovenija ustanovila pokrajine, bi bila še vedno unitarna, saj pokrajine ne bi bile federalne enote, ampak zgolj decentralizirana oblika pokrajinske samouprave.

4.3 OBLIKA DRŽAVNE OBLASTI

Po obliki državne oblasti ločujemo tri temeljne oblike državne oblasti, in sicer predsedniški, parlamentarni in skupščinski sistem. Do razlikovanja pride na podlagi značilnosti, ki veljajo za razmerja med temeljnimi državnimi organi (zakonodajnimi, izvršilnimi in sodnimi). Ta razmerja označujemo kot načelo deljene in načelo enotne oblasti. Bistvo ideje o delitvi oblasti je v tem, da se različne oblastne funkcije razporedijo med različne organe, ki drug drugega omejujejo oziroma nadzirajo. Organi so pri svojem delovanju sicer relativno samostojni in neodvisni med seboj, vendar pa je med njimi vzpostavljen t. i. sistem zavor in ravnovesij. *Delitev oblasti je načelo*, ki izvira iz zahteve po demokraciji in pravni državi. Sistem zavor in ravnovesij omogoča samostojnost posameznih nosilcev oblastnih funkcij in njihovo medsebojno sodelovanje in nadziranje. S tem so preprečene morebitne zlorabe oblasti in zagotovljeno varstvo človekovih pravic in temeljnih svoboščin pred nedovoljenimi posegi države vanje. Na podlagi načela delitve oblasti sta oblikovana predsedniški in parlamentarni sistem, medtem ko je skupščinski (konventski) sistem oblikovan na podlagi načela enotnosti oblasti. Med parlamentarni in predsedniški sistem je v praksi uvrščen tudi sistem, ki ima značilnosti enega in drugega sistema. Govorimo o t. i. mešanem ali polpredsedniškem sistemu.

Predsedniška oblika oblasti je nastala najprej v ZDA, uvedena je z ustavo iz leta 1787. Pri tej obliki gre za poudarjeno neodvisnost vseh treh vej oblasti, hkrati pa za izrazito vlogo predsednika države. V parlamentarni obliki državne oblasti so odnosi med temeljnimi državnimi organi nekoliko drugačni, pa tudi težišče teh odnosov je na odnosu med parlamentom kot zakonodajnim telesom in vlado kot izvršilno-upravnim organom, čeprav tudi sodišča, zlasti ustavno sodišče, s svojimi odločitvami lahko bistveno posegajo v delovanje ostalih nosilcev oblasti. *Parlamentarna oblika oblasti* se je najprej razvila v Angliji, danes pa velja za najbolj razširjeno obliko oblasti. Kot rečeno, je za to obliko značilno razmerje med zakonodajno in izvršilno oblastjo, ki tesno sodelujeta med seboj in vplivata druga na drugo. Vlada je sicer odgovorna parlamentu. Ta ji lahko tudi izglasuje nezaupnico, zaradi česar mora vlada odstopiti. Toda vlada lahko prav v primeru izglasovane nezaupnice zahteva od šefa države, da razpusti parlament in razpiše predčasne volitve. Za *polpredsedniški sistem*, ki se je najbolj dosledno uveljavil v Franciji z ustavo iz leta 1958 (francoska peta republika), je značilno, da je položaj predsednika države močnejši kot v parlamentarni obliki. Ta moč izhaja iz njegove neposredne izvolitve s strani državljanov, kaže pa se v njegovih pristojnostih, ki so bistveno večje od predsedniških v parlamentarnem sistemu (zlasti, kar zadeva oblikovanje vlade in

njeno vodenje). Za razliko od pravkar obravnavanih oblik, ki so se izoblikovale na podlagi načela delitve oblasti, je za *skupščinski sistem* značilno, da temelji na *načelu enotnosti oblasti*. Po tem načelu je vsa oblast osredotočena v zakonodajnem telesu. Skupščina kot zakonodajni organ je osrednji in najvišji organ oblasti, iz katerega izhajajo druge veje oblasti in so mu tudi podrejene. To še posebej velja za izvršilno oblast. Izvršilni organ mora namreč v celoti izvajati politiko skupščine, skupščina ga tudi voli in razrešuje. Za skupščinske sisteme je tudi značilno, da funkcijo šefa države opravlja kar kolektivni izvršilni organ in nimajo posebnega organa, ki bi opravljal samo funkcijo šefa države. Najbolj tipičen primer za skupščinski sistem predstavlja ureditev v Švici.

4.4 OBLIKA POLITIČNEGA SISTEMA

Za to obliko je pomembno razmerje med državno oblastjo in njenim prebivalstvom, oziroma vprašanje, v kolikšni meri in na kakšen način lahko državljani vplivajo na oblikovanje najpomembnejših državnih organov in na njihovo odločanje, ter kako so zavarovane temeljne človekove pravice in svoboščine. Glede na navedeno delimo države na demokratične in avtokratične. Za države, kjer vlada *demokracija*, je značilno, da o političnih vprašanjih odloča ljudstvo neposredno ali po voljenih predstavnikih. Neposredna demokracija se izraža zlasti preko referendumov in zborov državljanov, kjer ljudje o pomembnih državnih odločitvah odločajo neposredno. Danes je prevladujoča predstavniška oblika demokracije, kjer državljani odločanje prepuščajo svojim izvoljenim predstavnikom, pogoj za to pa je, da jih državljani lahko svobodno izberejo.

Izbira predstavnikov ljudstva se izvede z volitvami, kjer morajo veljati določena načela, kot npr. načelo splošne volilne pravice (to pomeni, da je volilna pravica zagotovljena vsem polnoletnim državljanom), načelo enake volilne pravice (vsak glas posameznega volivca je enakovreden posameznim glasovom ostalih volivcev), načelo svobode in tajnosti glasovanja (nihče ne sme biti prisiljen v to, kako naj glasuje, in nihče se ni dolžan izrekat o tem, kako je glasoval), načelo periodičnosti (volitve se morajo izvajati v določenih, razumnih časovnih presledkih) in načelo tekmovalnosti (politične stranke morajo imeti enake konkurenčne možnosti). Nasprotje demokracije je *avtokracija*. Za avtokratične sisteme je značilno, da v državi vlada izbrana manjšina ali celo le posameznik, da gre za omejevanje demokratičnih pravic, da je država le orodje za uresničevanje interesov ozke skupine oseb, da imajo te osebe ali denimo le ena politična stranka monopol nad kapitalom, mediji, dostopom do informacij in podobno. V praksi so pogosti tudi primeri ureditev sicer formalno demokratičnih držav, a s prevladujočimi elementi, značilnimi za avtokratične ureditve.

POVZETEK

Države imajo različne oblike: razlikujejo se glede na vladavino (monarhija ali republika), državno ureditev (federativna ali unitarna), državno oblast (predsedniški, parlamentarni ali skupščinski sistem) in politični sistem (demokratični ali avtokratični). Oblike se lahko medsebojno prepletajo: monarhija je lahko hkrati parlamentarna demokracija, skupščinski sistem pa imajo lahko v avtokratični državi.

UTRJEVANJE SNOVI

Kaj je država in kakšna je njena naloga ?

Katere štiri oblike državne oblasti poznate in kakšne so njihove značilnosti ?

Ali je Republika Slovenija federativna ali unitarna država? Primerjajte našo ureditev z ureditvijo Republike Avstrije!

Kakšne oblike državne ureditve poznate? Opišite vsako od njih!

Primerjajte načeli enotnosti in delitve oblasti! Opredeli temeljne razlike med njima!

Poiščite nekaj primerov avtokratičnega političnega sistema !

Naštejte primere evropskih monarhij!

5 DRŽAVNA UREDITEV REPUBLIKE SLOVENIJE

Če uporabimo kriterije za delitev držav iz 4. poglavja, lahko Republiko Slovenijo označimo za unitarno državo. Hkrati je demokratična republika s parlamentarnim sistemom. Držav s takšnimi značilnostmi bi lahko v svetu našli veliko. Toda kljub temu te ne bi bile enake, ko bi podrobneje pogledali njihovo notranjo institucionalno strukturo in medsebojna razmerja njihovih organov. V nadaljevanju predstavljamo, katera so temeljna načela naše državne ureditve, kateri so državni organi ter kakšne naloge in pristojnosti imajo.

5.1 TEMELJNA NAČELA DRŽAVNE UREDITVE

Državna ureditev Republike Slovenije temelji na načelu ljudske suverenosti, načelih demokratične, pravne in socialne države ter načelu delitve oblasti.

Načelo ljudske suverenosti

Suverenost lahko splošno opredelimo kot najvišjo, neomejeno in neodvisno oblast. Državna suverenost pomeni lastnost državne oblasti kot najmočnejše in najvišje sile v posamezni družbi. Delimo jo na zunanjo suverenost, ki pomeni neodvisnost državne oblasti oz. države nasproti drugim istovrstnim subjektom, in notranjo suverenost, ki pomeni, da je država na svojem ozemlju vrhovna, samostojna, izvirna, enotna in vseobsežna organizacija, ki ima oblast nad vsem, kar se nahaja na njenem ozemlju (Kaučič, Grad, 2003, 167). Ljudska suverenost je načelo, ki označuje ljudstvo kot nosilca suverene oblasti v posamezni družbeno urejeni skupnosti. Z njim se izraža zamisel o tem, da vsa oblast v državi izhaja iz ljudstva, pripada ljudstvu in da nosilci oblasti delujejo kot predstavniki ljudstva. Načelo ljudske suverenosti je v naši ustavi določeno v splošnih določbah kot eden od temeljev državne ureditve. Ustava določa, da ima v Sloveniji oblast ljudstvo. Državljanke in državljani jo izvršujejo neposredno in z volitvami, po načelu delitve oblasti na zakonodajno, izvršilno in sodno.

V RAZMISLEK

Suverenost je izključna pravica nadzora nad teritorijem vladanja in ljudmi. Pojem je leta 1761 podrobno utemeljil francoski razsvetljenski mislec Jean-Jacques Rousseau v svojem delu Družbena pogodba. Suverenost kot oblast je potrebno izvajati po črki zakona, četudi proti volji večine ljudi, dokler se zakon ne spremeni. Odklon od tega načela je revolucija ali državni udar.

Načelo demokratične države

Iz načela ljudske suverenosti izhaja načelo demokratične države. Demokratična je tista državna ureditev, v kateri vsa oblast izhaja iz ljudstva in se izvaja v njegovem interesu. Naša ustava že v 1. členu poudarja, da je Slovenija demokratična republika. Ljudstvo lahko uresničuje oblast tako, da samo neposredno izvršuje vse ali nekatere njene funkcije (neposredna demokracija), ali da voli svoje predstavnike, preko katerih bo neposredno izvrševalo oblast (posredna demokracija oz. politično predstavništvo). Načelo *neposredne* in

posredne demokracije je izraženo tudi v naši ustavi, ki v 3. členu pravi, da državljanke in državljani izvršujejo oblast neposredno in z volitvami.

Oblike neposredne demokracije so referendum, ljudska iniciativa in pravica do peticije (Grad, 1998, 20). Na lokalni ravni pa poleg referenduma in ljudske iniciative poznamo zbor občanov. *Referendumov* je več vrst. Po vsebini ločimo ustavno-revizijski in zakonodajni referendum ter referendum o drugih pomembnih vprašanjih, po obveznosti uporabe absolutno ali relativno obvezujoči ter fakultativni, po času uporabe predhodni, naknadni (ta je lahko potrditveni ali razveljavitveni), po območju uporabe splošni (za območje celotne države) ali lokalni (za območje lokalne skupnosti ali njenega dela), z vidika pravne moči pa z obvezno pravno močjo in posvetovalni referendum. *Ljudska iniciativa* se v marsičem razlikuje od drugih oblik neposredne demokracije. Pri drugih oblikah dajo pobudo za sprejem odločitve največkrat organi, pri ljudski iniciativi pa prebivalci sami neposredno sodelujejo pri oblikovanju odločitve o pravni ureditvi nekega vprašanja, ne sodelujejo pa pri njenem sprejemanju. Ljudska iniciativa ne omogoča prebivalcem, da odpravijo neko že sprejeto odločitev, temveč zahtevo za sprejem določene odločitve. Je torej instrument zakonodajne iniciative državljanov. Zato je pogosto pravno urejena v državah, ki poznajo tudi referendum. Na državni ravni lahko državljani predlagajo ureditev nekega vprašanja iz pristojnosti državnih organov, pri čemer morajo za začetek postopka za spremembo ustave v šestdesetih dneh zbrati trideset tisoč podpisov, za predlog zakona pa pet tisoč volivcev. Ljudska iniciativa je na lokalni ravni podobna svetovalnemu referendumu. Na tej ravni lahko volivci predlagajo sprejem splošnega akta iz občinske pristojnosti. V skladu s 45. členom slovenske ustave ima vsak državljan pravico do vlaganja *peticij* in do drugih pobud splošnega pomena. *Zbor občanov* je specifična oblika neposredne demokracije za lokalno raven, ki je lahko spodbujena od zgoraj (župan) in od spodaj. V Sloveniji tako Zakon o lokalni samoupravi določa, da mora župan sklicati zbor občanov, če je tako predpisano z zakonom ali statutom občine ali če tako zahteva najmanj pet odstotkov volivcev v občini oziroma v njenem posameznem delu. Lahko pa župan skliče zbor občanov tudi na lastno pobudo, na pobudo občinskega sveta ali sveta ožjega dela občine. V slovenskih občinah je pogosto s statutom določeno tudi, da sveti ožjih delov občine lahko sklicujejo zbere krajanov, ki pa nimajo enakega pomena kot zbor občanov. Zbor krajanov v ožjem delu občine tako lahko opredelimo kot obliko posvetovanja sveta ožjega dela občine s prebivalci tega dela občine o zadevah, ki niso v pristojnosti občinskega sveta.

V t.i. predstavniških demokracijah, kakršna je tudi v naši državi, so *volitve* mehanizem posrednega odločanja (*oblika posredne demokracije*). Z aktom volitev volilni upravičenci volimo poslanke in poslance državnega zbora in predsednika republike na državni ravni, župana in članice ter člane občinskih svetov na lokalni ravni ter poslanke in poslance evropskega parlamenta na ravni EU. Volilni sistemi se v demokracijah od države do države razlikujejo, odločitev za vrsto volilnega sistema – posebej pri volitvah kolektivnih organov – pa je pomembna, ker gre za metodo prevedbe glasov volivcev v sedeže v predstavniškem telesu. Najbolj pogosto volilne sisteme razvrščamo v dve veliki skupini: na *večinske* in *sorazmerne ali proporcionalne* po načelu sorazmernega predstavnštva (Gaber, ur., 1999, 12). Župane in predsednika republike volimo po dvokrožnem večinskem sistemu. Zmaga kandidat, ki prejme več kot polovico veljavnih glasovnic; v kolikor v prvem glasovanju nihče od kandidatov ni dobil večine glasov, se v drugem krogu pomerita kandidata, ki sta v prvem krogu prejela največje število glasov. Člane občinskih svetov, poslance državnega zbora in poslance evropskega parlamenta iz Republike Slovenije pa volimo po proporcionalnem sistemu. Kandidirajo liste kandidatov, ki jih predlagajo politične stranke ali skupine volivcev, v občinski svet in parlamenta pa s izvoljeni svetniki in poslanci s kandidatnih list

sorazmerno od števila glasov, ki so jih prejele posamezne liste. Državne svetnike volijo posredno skupine elektorjev, ki jih določijo v posameznih interesnih skupinah.

V RAZMISLEK

Države z dolgo demokratično tradicijo so relativno pozno priznale splošno volilno pravico ženskam: Velika Britanija leta 1928, Francija in Italija leta 1946, Švica in Portugalska pa šele leta 1971 oziroma 1974. Za prvo državo na svetu, ki je že leta 1893 uzakonila volilno pravico žensk, velja Nova Zelandija.

Načelo delitve in načelo enotnosti oblasti

V razvoju meščanske države sta se v teoriji uveljavila dva modela oblasti, eden izhaja iz načela enotnosti in drugi iz načela delitve oblasti. Idejni oče drugega modela, ki je sicer manj razširjen, je francoski razsvetljenski mislec Jean Jacques Rousseau. Slednji se je zavzemal za to, da suverenost izhaja iz ljudstva, zato morajo ljudje, če je le mogoče, odločati neposredno. Za vzor je imel antično demokracijo. Iz tega načela se je razvil skupščinski sistem, o čemer je več govora v poglavju 4.3 Oblika državne oblasti. Na temelju drugega načela, načela delitve oblasti, ki sta ga teoretsko razvila angleški mislec John Locke in francoski teoretik Montesquieu, pa se je v zadnjih dvesto letih oblikoval parlamentarni sistem, kjer so temeljne funkcije države ostreje ločene, kot v skupščinskem. Načelo delitve oblasti je prevladujoče načelo organizacije državne oblasti v sodobnih državnih ureditvah, medtem ko je načelo enotnosti oblasti uveljavljeno le izjemoma. Za *načelo enotnosti oblasti* je značilno, da izhaja iz prepričanja, da je državna oblast lahko samo enotna, saj je izraz suverenosti ljudstva in je zato ni mogoče deliti. Enotnost oblasti se nanaša na zakonodajno in izvršilno oblast, pri čemer je izvršilna oblast podrejena zakonodajni oblasti, ki tudi nadzoruje izvrševanje zakonov. Za *načelo delitve oblasti* pa je značilno, da so organi, ki opravljajo temeljne funkcije državne oblasti, pri svojem delovanju relativno samostojni in neodvisni od drugih. Med njimi je vzpostavljen sistem razmerij, ki se navadno imenuje sistem zavor in ravnovesij. Na podlagi načela enotnosti in načela delitve oblasti so se izoblikovali tudi različni modeli organizacije državne oblasti. Na podlagi načela delitve oblasti sta oblikovana predsedniški in parlamentarni sistem, na podlagi načela enotnosti oblasti pa skupščinski sistem.

Državna oblast se v sodobni državi izvaja prek različnih funkcij države (zakonodajne, izvršilne in sodne), ki jih izvajajo različni državni organi. *Zakonodajna* funkcija je tista funkcija države, v okviru katere državna oblast izdaja zakone kot (poleg ustave) najvišje pravne akte v državi in s tem postavlja tudi okvir in meje izvajanju drugih državnih funkcij. To funkcijo praviloma izvaja poseben zakonodajni organ. *Izvršilno*-upravno funkcijo izvajajo izvršilni organi, med katere lahko štejemo državnega poglavarja, vlado in upravne organe. Vsebina te funkcije je izvrševanje zakonov, ki jih sprejme zakonodajno telo. Zakoni se izvršujejo na različne načine, in sicer z izdajanjem izvršilnih predpisov in z uporabo zakonov in drugih splošnih aktov na konkretne primere v obliki individualnih pravnih aktov. *Sodna* funkcija pa se izvaja z avtoritarno ugotovitvijo kršitve pravne norme in njene odstranitve, in sicer predvsem v primeru spora glede tega. V okviru sodne funkcije se izdajajo konkretni akti, predvsem v obliki sodb (Kaučič, Grad, 2003, 170).

ZAKONODAJNA	IZVRŠILNA	SODNA
Državni zbor Državni svet	Predsednik republike Vlada	Redna sodišča Specializirana sodišča Ustavno sodišče

Slika 7: Načelo delitve oblasti v Republiki Sloveniji

5.2 DRŽAVNI ORGANI

5.2.1 Državni zbor

Predstavniško telo določene države je tisti državni organ, ki predstavlja ljudstvo kot celoto in sprejema najpomembnejše odločitve v družbi. Ta organ praviloma opravlja zakonodajno funkcijo kot svojo najpomembnejšo funkcijo, zato se tudi imenuje zakonodajno telo. Zanj se uporablja tudi izraz parlament, ki izvira iz angleške ureditve. V ustavnih ureditvah poznamo tako enodomna kot dvodomna predstavniška telesa, ponekod pa tudi za večdomno predstavniško telo. Prednost dvodomnega parlamenta naj bi bila predvsem v tem, da omogoča kontinuiteto in stabilnost oblasti. Pogosto se navaja tudi, da obstoj drugega doma omogoča sprejemanje kakovostnejših odločitev v parlamentu. Ponekod pa je razlog za dvodomnost v tem, da drugi dom ne predstavlja celotnega volilnega telesa kot prvi dom, temveč posamične dele volilnega telesa, torej posebne družbene skupine ali pa posamične dele državnega ozemlja (Kaučič, Grad, 2003, 182).

V naši ustavni ureditvi opravlja *zakonodajno* funkcijo v celoti državni zbor, ki ima edini pravico sprejemati zakone. Pač pa ima določena pooblastila na področju zakonodajne funkcije tudi državni svet, o katerem pa bomo več spregovorili v posebnem poglavju. Poleg zakonodajne ima državni zbor še *nadzorno* funkcijo (nadzoruje vlado in ministre z instrumenti kot so poslansko vprašanje, interpelacija (glasovanje o zaupnici) in parlamentarna preiskava. Tretja pa je *volilna* funkcija državnega zbora, saj imenuje sodnike, sodnike Ustavnega sodišča Republike Slovenije predsednika in namestnika Računskega sodišča Republike Slovenije in predstavnike v različna druga telesa.

Državni zbor šteje 90 poslancev, ki so izvoljeni neposredno na podlagi splošne in enake volilne pravice s tajnim glasovanjem⁸. Ima predsednika in največ tri podpredsednike. Posebej pa so v državnem zboru zastopani tudi pripadniki italijanske in madžarske narodnosti skupnosti, ker ima vsaka narodna skupnost v zboru zagotovljeno eno poslansko mesto. Mandatna doba poslancev je štiri leta; lahko je krajša, če pride do razpusta državnega zbora še pred potekom štiriletne mandatne dobe in do predčasnih volitev, daljša pa le v primeru vojne ali izrednega stanja. Mandatna doba novoizvoljenega državnega zbora začne teči z njegovo prvo sejo, ko se konča tudi mandatna doba prejšnjega državnega zbora.

V okviru zakonodajne funkcije državni zbor sprejema predpise in druge splošne pravne akte (npr. ustavne zakone za spremembo ustave, zakone, avtentične razlage zakonov, državni proračun, poslovnik, odloke, resolucije, deklaracije itd.). Pri tem je pomembna določba 87.

⁸ Ustava Republike Slovenije, IV. Poglavje, podpoglavje a)

člena ustave, po kateri pravice in obveznosti državljanov in drugih oseb lahko državni zbor določa samo z zakonom. Zakon lahko predlagajo vlada, vsak poslanec, državni svet in najmanj 5000 volivcev. Vsak predlog zakona mora vsebovati naslov zakona, uvod, besedilo členov in obrazložitev. Po poslovniku državnega zbora se zakonodajni postopek deli na tri faze oziroma obravnave. Zakonodajni postopek je lahko redni, skrajšani (manj zahtevne spremembe zakona ali prenehanje veljavnosti zakona) ali nujni (zagotovitev varnosti ali odprava posledic naravnih nesreč).

Slika 8: Pročelje Državnega zbora Republike Slovenije⁹

Vir: <http://lj.ssn.si/parlament.jpg>

Poslanec pridobi poslanski mandat z dnem izvolitve, izvrševati pa ga začne z dnem potrditve poslanskega mandata v državnem zboru, se pravi na prvi seji po izvolitvi. Izgubi pa ga lahko na različne načine: iz razlogov, ki izvirajo iz njegovih osebnih okoliščin ali pa izvirajo iz parlamenta samega. Med prve sodi zlasti prenehanje mandata s smrtjo poslanca, njegovim odstopom, z izgubo volilne pravice, zaradi nezdržljivosti funkcij, med druge pa prenehanje mandatne dobe parlamenta in predčasni razpust parlamenta. Po naši ustavi ima poslanec pravico sodelovati pri sprejemanju vseh odločitev, ki so v pristojnosti državnega zbora. Poleg tega ima pravico predlagati zakone ali druge akte, razpis zakonodajnega referendumu in uvedbo parlamentarne preiskave. Skupaj z določenim številom poslancev pa ima pravico vložiti predlog za izvolitev novega predsednika vlade, sprožiti interpelacijo o delu vlade ali posameznega ministra, predlagati, naj državni zbor pred ustavnim sodiščem obtoži predsednika vlade ali posameznega ministra, in predlagati razpravo o vprašanjih širšega pomena in pravico vložiti predlog za začetek postopka za spremembo ustave. Poslanec ima tudi pravico dati poslanske pobude in postaviti poslanska vprašanja vladi ali posameznemu ministru. Poslanci se v državnem zboru združujejo v poslanske skupine, ki imajo pomembno vlogo pri delovanju državnega zbora. Poslovnik jim daje pristojnosti pri konstituiranju in organiziranju dela državnega zbora, pri pripravah na seje, v zakonodajnem postopku (npr.

⁹ Državni zbor zaseda v stavbi na Šubičevi ulici v Ljubljani. Ljubljana je po ustavi glavno mesto Republike Slovenije in sedež državnih organov.

vlaganje amandmajev, zahteva za razpravo ipd) in pri drugih zadevah, ki se nanašajo na delovanje državnega zbora. Poslansko skupino lahko ustanovijo najmanj trije poslanci, izjemo predstavljata poslanca narodnih skupnosti, ki imata položaj poslanske skupine. Poslanci so predstavniki vsega ljudstva in pri izvrševanju poslanskega mandata niso vezani na kakršnakoli navodila. Poslanski mandat izvršujejo v skladu z ustavo, zakonom o poslancih in poslovnikom državnega zbora. Poslanci opravljajo funkcijo poklicno. Poslanec ne sme opravljati funkcije ali dejavnosti, ki po zakonu ni združljiva s funkcijo poslanca. Poslanec ne sme biti hkrati član državnega sveta niti ne sme opravljati druge funkcije ali dela v državnih organih. Poslanec tudi ne sme poklicno opravljati funkcije v organih lokalnih skupnosti. Z dnem potrditve poslanskega mandata poslancu preneha funkcija, ki ni združljiva s funkcijo poslanca, oziroma delo v državnem organu. Poslanec ne sme opravljati pridobitne dejavnosti, ki po zakonu ni združljiva z opravljanjem javne funkcije. Poslanec ne sme biti član nadzornega odbora gospodarske družbe. Najkasneje v treh mesecih po potrditvi poslanskega mandata mora poslanec prenehati z opravljanjem dejavnosti, ki ni združljiva z njegovo funkcijo. Če tega ne stori, mu preneha mandat. Če je poslanec izvoljen za predsednika vlade ali imenovan za podpredsednika vlade ali ministra v času, dokler opravlja to funkcijo, ne more opravljati funkcije poslanca. V tem času opravlja funkcijo poslanca tisti kandidat z iste liste kandidatov, ki bi bil izvoljen, če ne bi bil izvoljen poslanec, ki je nastopil funkcijo v vladi. Če takega kandidata ni, opravlja funkcijo poslanca kandidat z istoimenske liste v volilni enoti, v kateri je imela lista največji ostanek glasov v razmerju do količnika v volilni enoti. Poslanec ni kazensko odgovoren za mnenje ali glas, ki ga je izrekel na sejah državnega zbora ali njegovih delovnih teles (t. i. *poslanska imuniteta*). Poslanec ne sme biti priprt niti se zoper njega, če se sklicuje na imuniteto, ne sme začeti kazenski postopek brez dovoljenja državnega zbora, razen če je bil zaloten pri kaznivem dejanju, za katero je predpisana kazen zapora nad pet let. O zahtevi pristojnega državnega organa za dovoljenje državnega zbora odloči državni zbor na predlog mandatno-volilne komisije. Državni zbor lahko prizna imuniteto tudi poslancu, ki se nanjo ni skliceval, ali ki je bil zaloten pri kaznivem dejanju, za katero je predpisana zaporna kazen nad pet let.

5.2.2 Državni svet

Državni svet je ustavni organ, ki sodeluje v zakonodajnem postopku¹⁰. Položaj državnega sveta v ustavi in njegove pristojnosti kažejo na to, da gre za organ, ki deluje v okviru zakonodajne funkcije in opravlja vlogo drugega doma slovenskega predstavniškega telesa. Državni svet je po ustavi zastopstvo nosilcev socialnih, gospodarskih, poklicnih in lokalnih interesov, ki so razdeljeni v pet interesnih skupin. Sestavlja ga 40 članov. Člani državnega sveta se za razliko od poslancev volijo za dobo petih let, kar naj bi zagotavljalo določeno kontinuiteto predstavniškega telesa, ker se mandatna doba obeh organov ne prekriva.

V RAZMISLEK

Državni svet sicer opravlja funkcijo drugega doma slovenskega parlamenta, toda kljub temu pravimo, da ima slovenski parlament nepopolni drugi dom. Medtem ko v državah z dvodomnim parlamentom zakone sprejemata enakopravno oba domova in so zakoni sprejeti šele, ko zanje glasuje večina predstavnikov v obeh domovih, v Republiki Sloveniji drugi dom (državni svet) zakonov ne sprejema.

¹⁰ Ustava Republike Slovenije, IV. Poglavje, podpoglavje b)

Državni svet ima v skladu z ustavo naslednje pristojnosti: zakonodajna iniciativa, dajanje mnenj o vseh zadevah iz pristojnosti državnega zbora, odločilni veto, pristojnost zahtevati razpis referendumov in pristojnost zahtevati parlamentarno preiskavo. Državni svet neposredno ne sodeluje v zakonodajnem procesu (ne sprejema zakonov); lahko le predlaga zakone, na predloge zakonov v zakonodajnem postopku lahko daje mnenja, po sprejetju zakona pa lahko vložijo *odločilni veto*, ki predstavlja zahtevo, da državni zbor še enkrat odloči o zakonu, ki ga je sicer že sprejel. V postopku ponovnega odločanja lahko državni zbor zakon sprejme le z večino glasov vseh poslancev, razen če ustava za sprejem obravnavanega zakona predvideva večje število glasov. Ponovna odločitev državnega zbora je dokončna. Na omenjene načine državni svet prenaša interese, ki so v njem zastopani, v predloge zakonov v postopku sprejemanja zakonov. Po koncu zakonodajnega postopka pa lahko državni svet zahteva razpis predhodnega ali naknadnega zakonodajnega referendumov in v skladu z zakonom o ustavnem sodišču zahteva od ustavnega sodišča presojo ustavnosti zakona.

Slika 9: Maketa Plečnikove zamisli parlamenta¹¹

Vir: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Predsedovanje_EU/Foto/J.Plecnik-Parlament_resize.jpg

Državni svet ima predsednika in enega podpredsednika, ki ju izvoli z večino glasov vseh članov, in sicer za dobo dveh let in pol. Na to funkcijo sta lahko tudi ponovno izvoljena. Tako kot državni zbor ima lahko tudi državni svet delovna telesa, komisije, ki opravljajo podobne naloge kot delovna telesa v državnem zboru. Tako kot poslanec, uživa tudi član državnega sveta *imuniteto*, ki je popolnoma enaka kot poslanska imuniteta. O njihovi imuniteti odloča državni svet. Položaj člana državnega sveta se bistveno razlikuje od položaja poslanca v tem, da poslanec svojo funkcijo opravlja poklicno, član državnega sveta pa ne, temveč je njegova funkcija častna. Član državnega sveta opravlja poklic oziroma dejavnost, ki jo je opravljal do izvolitve v funkcijo državnega svetnika, kar je z vidika ustavnopravnega položaja državnega

¹¹ Državni svet ima v emblemu stiliziran načrt parlamenta arhitekta Jožeta Plečnika. Načrt je avtor pripravil kot predlogo za novo zgradbo slovenske skupščine po II. svetovni vojni, a ni bila nikoli zgrajena. »Katedralo svobode«, kot jo je poimenoval, so po uvedbi evra kot plačilnega sredstva v Republiki Sloveniji upodobili tudi na slovenskem kovancu za 10 centov.

sveta primerno. Na ta način član državnega sveta ostaja neposredno povezan z interesom, ki ga v državnem svetu zastopa. Funkcija člana državnega sveta je nezdružljiva s funkcijo poslanca. Državni svetnik ne sme biti zaposlen v državnih organih, za razliko od poslanca pa lahko opravlja pridobitno dejavnost ali poklicno opravlja vse funkcije v organih lokalnih skupnosti.

5.2.3 Predsednik republike

Funkcijo šefa države po ustavi opravlja individualni predsednik. Predsednik republike predstavlja Republiko Slovenijo in je vrhovni poveljnik njenih obrambnih sil. Za predsednika republike je lahko izvoljen le državljan Slovenije. Predsednik republike se voli na neposrednih, splošnih in tajnih volitvah za dobo petih let in ne more biti izvoljen več kot dvakrat zaporedoma na to funkcijo. Za predsednika je kandidat izvoljen z večino veljavnih glasov volivcev. Ustava¹² prepoveduje, da bi predsednik republike istočasno opravljal drugo javno funkcijo ali poklic. Predsednik republike po izvolitvi, a pred nastopom funkcije, priseže pred državnim zborom.

V RAZMISLEK

Slovenija nima predsedniškega sistema, jedro izvršilne oblasti predstavlja vlada. Toda predsednika republike kljub temu volimo na neposrednih volitvah. V državah s parlamentarnim sistemom predsednika republike pogosto voli parlament, npr. v Turčiji, ZR Nemčiji, na Slovaškem in v Italiji.

Predsednik republike ima pristojnosti, ki so predvsem reprezentativne narave. Predsednik republike razpisuje volitve v državni zbor, razglašča zakone, imenuje nekatere državne funkcionarje, postavlja in odpokliče veleposlanike in sprejema poverilna pisma tujih diplomatskih predstavnikov, izdaja listine o ratifikaciji, odloča o pomilostitvah, podeljuje odlikovanja in častne naslove in opravlja druge zadeve, določene z ustavo. Kadar se državni zbor zaradi izrednega stanja ali vojne ne more sestati, lahko predsednik republike na predlog vlade *izdaja uredbe z zakonsko močjo*, s katerimi začasno ureja nujne zadeve, ki bi jih v normalnih razmerah moral urejati zakon. Uredbe sočasne narave, saj jih mora dati v potrditev državnemu zboru takoj, ko se ta sestane. Predsednik republike *razglašča zakone*, ki jih sprejme državni zbor, osmi dan po sprejemu, če državni svet ni zahteval ponovnega odločanja o zakonu. Predsednik republike lahko predlaga ustavnemu sodišču, da izreče svoje mnenje o skladnosti mednarodne pogodbe z ustavo. Predsednik republike *predlaga* državnemu zboru kandidate za sodnike ustavnega sodišča in še za nekatere druge nosilce visokih državnih funkcij (varuh človekovih pravic, sodniki računskega sodišča itd.).

¹² Ustava Republike Slovenije, IV. Poglavje, podpoglavje c)

Slika 10: Zastava predsednika republike¹³

Vir:

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3d/Standard_of_the_President_of_Slovenia.svg/190px-Standard_of_the_President_of_Slovenia.svg.png

Če predsednik republike pri opravljanju svoje funkcije krši ustavo ali huje krši zakon, ga državni zbor lahko obtoži pred ustavnim sodiščem. Le-to ugotovi utemeljenost obtožbe ali obtoženega oprosti, lahko odloči o odvzemu funkcije ali da začasno ne more opravljati svoje funkcije. V nekaterih primerih, določenih z ustavo, ima predsednik republike tudi možnost razpustiti državni zbor pred potekom mandatne dobe slednjega, vendar o tem več v poglavju o Vladi Republike Slovenije.

5.2.4 Vlada

Vlada je hkrati organ izvršilne funkcije in najvišji organ državne uprave. Vlado sestavlja predsednik vlade in ministri¹⁴. V parlamentarnem sistemu je vlada sicer dokaj neodvisna, vendar odgovarja za svoje delo parlamentu in je njena usoda odvisna od njega, sistem pa vendarle zagotavlja tudi neko ravnotežje med izvršilno in zakonodajno oblastjo. Kot kolegijsko telo je vlada sestavljena iz ministrov, ki imajo dvojno vlogo: so člani vlade kot kolegijskega organa in predstojniki ministrstev. Ministri vodijo posamezne upravne organe, lahko pa so v vladi tudi ministri, ki nimajo upravnega resorja (t. i. ministri brez listnice). Ponekod pa tvorijo vlado še drugi člani, kot so razni predsedniki vladnih komisij in odborov, predstojniki direktij, državni sekretarji in podobno.

V naši ureditvi se vlada oblikuje tako, da predsednika vlade voli državni zbor, in sicer na predlog predsednika republike, ki se mora pred tem posvetovati z vodji poslanskih skupin v državnem zboru. Predsednik vlade je praviloma izvoljen z večino glasov vseh poslancev, in sicer s tajnim glasovanjem. Če predsednikov kandidat ni izvoljen v državnem zboru, lahko v štirinajstih dneh predsednik republike predlaga ponovno istega ali pa drugega kandidata, lahko pa svojega kandidata predlagajo tudi poslanske skupine ali najmanj deset poslancev. Če tudi v tem primeru ni izvoljen noben kandidat, predsednik republike razpusti državni zbor in razpiše nove volitve. Vendar je možen še en poskus, da se prepreči razpust državnega zbora. Državni zbor namreč lahko v osemindesetih urah z večino opredeljenih glasov navzočih poslancev sklene izvesti ponovne volitve predsednika vlade. Ta je v tem primeru izvoljen že z večino opredeljenih glasov navzočih poslancev, kar omogoča tudi vzpostavitev manjšinske vlade.

¹³ Manj znano dejstvo je, da ima predsednik Republike Slovenije lastno zastavo, ki jo uporablja pri protokolarnih dogodkih.

¹⁴ Ustava Republike Slovenije, IV. Poglavje, podpoglavje č)

V RAZMISLEK

Dolgo časa je veljalo, da je bila prva slovenska vlada ustanovljena 5. maja 1945 v Ajdovščini. Toda v resnici je bila prva slovenska vlada Narodna in deželna vlada Države Slovencev, Hrvatov in Srbov (SHS), ki je delovala od 31. oktobra 1918 do razpustitve leta 1921. Prva slovenska vlada po uvedbi večstrankarskega sistema v Sloveniji pa je bila imenovana maja 1990.

Predsednik vlade mora državnemu zboru predlagati imenovanje ministrov najkasneje v petnajstih dneh po svoji izvolitvi. Če tega ne stori v tem ali pa dodatnem roku, ki mu ga lahko določi državni zbor, mu preneha funkcija predsednika vlade. Po zakonski ureditvi se šteje, da je vlada nastopila svojo funkcijo že, če je imenovanih več kot dve tretjini ministrov. Če državni zbor tudi v treh mesecih po nastopu funkcije vlade ne imenuje še ostalih ministrov, državni zbor ugotovi, da je funkcija predsedniku vlade in ministrom prenehala.

Po naši ustavni ureditvi sestavljajo vlado predsednik vlade in ministri. Zakon o vladi določa, da vlado sestavlja 15 ministrov z resorjem ter največ 2 ministra brez resorja (listnice). Vsak minister v skladu s sprejeto politiko vodi in predstavlja ministrstvo. V ministrstvu se lahko imenuje en državni sekretar, ki pomaga ministru pri opravljanju njegove funkcije ter generalni direktorji, ki vodijo upravno in strokovno delo na zaokroženih delovnih področjih znotraj ministrstev.. Po zakonu je vlada organ izvršilne oblasti in najvišji organ državne uprave Republike Slovenije. Vlada vodi, usmerja in usklajuje izvajanje politike države, ki jo določa državni zbor. V okviru iniciativne funkcije pa sama sprejema ali predlaga državnemu zboru sprejem političnih, pravnih, ekonomskih, finančnih, organizacijskih in drugih ukrepov, ki so potrebni za izvajanje nalog iz državne pristojnosti na posameznih področjih. Vse svoje funkcije mora vlada izvršiti v okviru ustave in v skladu z zakonom. Vlada lahko predlaga državnemu zboru v sprejem zakone, druge predpise (npr. državni proračun) in splošne akte, s katerimi se določajo načelne in dolgoročne politične usmeritve za posamezna področja iz pristojnosti države (npr. nacionalni program). Vlada je že po ustavi eden od tistih subjektov, ki imajo pravico do zakonodajne iniciative.

VLADA	ZAČETEK MANDATA KONEC MANDATA	
1.	16. 5. 1990	14. 5. 1992
2.	14. 5. 1992	15. 1. 1993
3.	15. 1. 1993	27. 2. 1997
4.	27. 2. 1997	7. 6. 2000
5.	7. 6. 2000	30. 11. 2000
6.	30. 11. 2000	19. 12. 2002
7.	19. 12. 2002	3. 12. 2004
8.	3. 12. 2004	21. 11. 2008
9.	21. 11. 2008	

Slika 11: Slovenske vlade po osamosvojitvi¹⁵

¹⁵ Doslej smo imeli v samostojni Sloveniji devet vlad. Vlada Republike Slovenije zaseda v Gregorčičevi ulici v Ljubljani.

Vlada je po zakonu pooblaščenca tudi sama izdajati splošne akte in posamične pravne akte. Splošni akt vlade, ki ga izda za izvrševanje zakona, je uredba. Z uredbo vlada podrobneje ureja in razčlenjuje razmerja, ki so sicer določena z zakonom, pri čemer je pri ureditvi posameznega vprašanja vezana na namen zakonske ureditve in merila, določena z zakonom. Za take uredbe vlada po zakonu ne potrebuje posebnega pooblastila. Vlada lahko sprejema tudi odloke, s katerimi ureja posamezna vprašanja ali z njimi predpiše posamezne ukrepe, ki imajo splošen pomen. Svojo notranjo organizacijo in delo ureja vlada s poslovnikom in s sklepi, o posameznih zadevah iz svoje pristojnosti (npr. imenovanja, razrešitve in podobno) pa izdaja odločbe kot posamične pravne akte.

Koordinativna funkcija vlade se kaže v tem, da vlada vodi in usmerja državno upravo preko ministrov. Pri tem nadzoruje delo ministrstev, jim daje politične usmeritve za izvajanje politike, za izvrševanje zakonov, drugih predpisov in splošnih aktov ter skrbi, da ministrstva usklajeno izvršujejo svoje funkcije. Vlada odloča tudi o kompetenčnih sporih med posameznimi ministrstvi.

Pomembne in močne pristojnosti, ki presegajo pristojnosti v okviru njenega siceršnjega ustavnega delovanja, pa je vlada pridobila z vstopom Slovenije k Evropski uniji 1. maja 2004. Evropska unija je namreč naddržavna organizacija, katere pravni akti imajo neposredne pravne učinke v Sloveniji. Vlada ima posredno, preko odločanja v Svetu EU, pristojnost zakonodajnega odločanja glede izvrševanja dela suverenih pravic, prenesenih na organe Evropske unije, saj neposredno sodeluje pri pripravi uredb in direktiv Evropske unije, ki jih sprejemata Evropski svet in Evropski parlament.

POVZETEK

Angleški mislec John Locke je že leta 1690 v svojem delu *Dve razpravi o vladi* ugotovil, da ima država več različnih funkcij in da ni dobro, da so te združene v eni sami instituciji, v enem samem državnem organu. Zato je oblast treba razdeliti. Od tod izhaja načelo delitve oblasti, ki omogoča pravo ravnotežje med zakonodajno, izvršno in sodno vejo oblasti. Med njimi obstajajo razmerja zavor in ravnotežja (ang. *checks and balances*), tako da ena drugo omejujejo, kar preprečuje zlorabo oblasti. V tem poglavju smo se temeljito seznanili z dvema vejama oblasti: z zakonodajno (državni zbor in državni svet) in izvršno (predsednik republike in vlada). V naslednjem pa bomo spoznali še tretjo, sodno vejo oblasti.

UTRJEVANJE SNOVI

- Poiščite evropsko državo, v kateri velja načelo enotnosti oblasti!*
- Premislite, ali ima Slovenija enodomno ali dvodomno zakonodajno telo!*
- Na spletni strani državnega sveta poiščite zadnji primer odločilnega veta!*
- Ali predsedniku republike lahko preneha mandat?*
- Poiščite nekaj primerov držav z dvodomnim parlamentom!*
- Kaj je imuniteta?*
- Kdo lahko državnemu zboru predlaga obravnavo zakona?*
- Poiščite temeljne razlike med najpogostejšima volilnima sistemoma.*
- Preverite, kdaj so ženske dobile volilno pravico na ozemlju današnje Slovenije.*
- Poiščite primer evropske države s parlamentarnim sistemom, kjer tako kot pri nas predsednika volijo na neposrednih volitvah!*

6 PRAVOSODNI SISTEM

Tretja veja oblasti, ki zagotavlja spoštovanje načela zakonitosti in vzpostavlja vladavino prava, je pravosodni sistem. Pregovor iz rimskega prava pravi: »*Ibi valet populus, ubi valent leges.*« ali po slovensko »*Ljudstvo dobro živi tam, kjer se spoštujejo zakoni.*«. Dva tisoč let stara modrost dobro odseva pomen pravne države. V nadaljevanju se bomo seznanili, katere institucije tvorijo sodno vejo oblasti v Republiki Sloveniji.

6.1 Sodstvo

Sodstvo je tretja samostojna veja oblasti v Republiki Sloveniji. Sodiščem je zaupano pravno varstvo temeljnih pravic in svoboščin ter odločanje o drugih pomembnih posamičnih in konkretnih pravnih razmerjih. Ustava¹⁶ določa temeljna načela za delovanje te veje oblasti in sicer načelo samostojnosti in neodvisnosti, načelo volilnosti, načelo trajnosti, načelo imunitete, načelo nezdružljivosti, načelo javnosti, načelo demokratičnosti in načelo instančnosti. Tako je Zakon o sodiščih določil, da so sodišča s splošno pristojnostjo (sodišča, ki odločajo o vseh zadevah, ki sodijo v pristojnost sodnega odločanja, razen tistih, o katerih odločajo posebna - specializirana sodišča) naslednja: okrajna, okrožna, višja sodišča ter Vrhovno sodišče Republike Slovenije.

Slika 12: Sedež Vrhovnega sodišča Republike Slovenije¹⁷

Vir: www.sodisce.si

Okrajna sodišča (teh je 44) so na prvi stopnji pristojna za odločanje v civilnopravnih in kazenskoopravnih zadevah manjšega pomena. Sodijo v kazenskih zadevah, kjer so za kazniva dejanja zagrožene milejše kazni (denarna kazen ali kazen zapora do treh let), ter opravljajo preiskovalna dejanja v zvezi s temi kaznivimi dejanji in druge zadeve, ki jim jih je naložil zakon. V civilnih zadevah odločajo ta sodišča o premoženjskih sporih, če vrednost spornega zahtevka ne presega dveh milijonov tolarjev ter v nekaterih drugih zadevah ne glede na vrednost spora (motenje posesti, spori glede služnosti, najemnih in zakupnih razmerjih, spori

¹⁶ Ustava Republike Slovenije, IV. Poglavje, podpoglavje f)

¹⁷ Simbol pravosodnega sistema je *justica*, ženska s tehtnico in zavezanimi očmi. Pravica je slepa, zato sodi pravično vsem ljudem, ne glede na njihovo poreklo, raso, spol in stan.

o preživljanju itd.). Odločajo tudi o zapuščinskih in drugih nepravdnih zadevah ter vodijo zemljiško knjigo. Pristojna so tudi za odločanje v izvršilnih zadevah (tj. o primerih, kjer je potrebno dokončno sodno odločitev prisilno izvršiti). Pri okrajnem sodišču sodi oz. odloča sodnik posameznik.

Okrožna sodišča (teh je 11) so pristojna za odločanje o težjih kaznivih dejanjih ter o pomembnejših civilnih zadevah, za katera niso pristojna okrajna sodišča. Odločajo tudi v sporih iz družinskih razmerij, v gospodarskih sporih, vodijo sodni register itd.

Višja sodišča so predvsem pritožbena, saj odločajo o pritožbah zoper odločbe okrajnih in okrožnih sodišč s svojega območja. Odločajo tudi o sporih o pristojnosti med temi sodišči ter še o nekaterih drugih zadevah.

Vrhovno sodišče Republike Slovenije je deloma pristojno za sojenje na prvi stopnji v upravnih sporih, dalje za sojenje na drugi stopnji o pritožbah zoper sodbe sodišča prve stopnje v upravnih sporih, dalje za sojenje na tretji stopnji o rednih pravnih sredstvih zoper odločbe sodišč druge stopnje ter načeloma za odločanje o izrednih pravnih sredstvih zoper odločbe sodišč. Vrhovno sodišče skrbi za enotno sodno prakso. Sprejema načelna pravna mnenja, ki so pomembna za enotno uporabo zakonov.

Poleg sodišč splošne pristojnosti je zakon ustanovil tudi *specializirana sodišča: delovna in socialna sodišča*, ki odločajo o delovnih sporih in sporih s področja socialne varnosti. Posebnost v njihovi organizaciji je v tem, da so kot delovna sodišča prve stopnje ustanovljena štiri sodišča (v Ljubljani, v Mariboru, v Celju in v Kopru), kot socialno sodišče pa samo eno sodišče prve stopnje (to je delovno in socialno sodišče v Ljubljani). O pritožbah zoper odločbe delovnih sodišč in socialnega sodišča prve stopnje vedno odloča višje delovno in socialno sodišče v Ljubljani kot sodišče druge stopnje. Delovna sodišča so pristojna za odločanje v individualnih in kolektivnih delovnih sporih. Na področju socialne varnosti pa je delovno in socialno sodišče v Ljubljani kot sodišče prve stopnje pristojno za odločanje o sporih iz pokojninskega in invalidskega zavarovanja. Upravni spor je spor o zakonitosti dokončnih posamičnih aktov, ki jih izdajajo državni upravni organi, organi lokalnih skupnosti ali druge osebe, ki so nosilci javnih pooblastil. V upravnem sporu odločata *Upravno sodišče Republike Slovenije*, ki ima sedež v Ljubljani ter zunanje oddelke v Celju, Novi Gorici in Mariboru (praviloma na prvi stopnji), ter Vrhovno sodišče Republike Slovenije (na drugi stopnji).

6.2 Državno tožilstvo

Državna tožilstva imajo nalogo, da skrbijo za uresničevanje interesa države do pregona storilcev kaznivih dejanj oziroma storilcev gospodarskih prestopkov. Državni tožilec vlaga in zastopa kazenske obtožbe pred pristojnim sodiščem ter opravlja še nekatere druge z zakonom določene pristojnosti. Funkcija državnega tožilca je trajna. Državne tožilce imenuje vlada na predlog ministra za pravosodje. Generalnega državnega tožilca pa imenuje državni zbor na predlog vlade za dobo šestih let z možnostjo ponovnega imenovanja.

Organizacija državnega tožilstva je prirejena organizaciji sodišč. Tako imamo v Sloveniji državno tožilstvo Republike Slovenije, ki deluje za območje celotne države, štiri višja državna tožilstva, ki delujejo za območja višjih sodišč, ter enajst okrožnih državnih tožilstev, ki delujejo za območje okrožnih sodišč ter okrajnih sodišč z območja posameznega okrožnega sodišča. Za razliko od sodišč pa med državnimi tožilstvi obstaja določeno razmerje nadrejenosti in podrejenosti. Zakon pooblašča višjega državnega tožilca, da sme prevzeti v reševanje posamezno zadevo iz pristojnosti nižjega državnega tožilca (*načelo evokacije*).

6.3 Državno pravobranilstvo

Državno pravobranilstvo je samostojen državni organ¹⁸. Za razliko od državnega tožilstva, ki svoje funkcije opravlja v več med seboj ločenih organih, je organizacija državnega pravobranilstva enovita.

Najpomembnejša pristojnost državnega pravobranilstva je zastopanje države ter njenih organov pred sodišči. Med tem ko državno pravobranilstvo zastopa državo pred sodišči po samem zakonu, pa je dolžno zastopati organe države pred upravnimi organi le na podlagi pooblastila. Na zahtevo državnih organov jim državno pravobranilstvo svetuje pri sklepanju premoženjskopравnih oziroma stvarnopравnih pogodb.

6.4 Odvetništvo

Odvetništvo ne sodi med državne organe oziroma med neposredne dejavnosti države, vendar pa ga glede na vsebino in funkcijo njegovega delovanja, ki se pretežno odvija pred sodišči, uvrščamo v področje pravosodja. Odvetništvo je samostojna in neodvisna služba¹⁹. Opravljajo jo odvetniki kot svoboden poklic. Odvetnik postane lahko samo oseba, ki izpolnjuje z zakonom določene pogoje, med njimi zlasti naslednje: da je diplomirani pravnik, ki je opravil pravniški državni izpit in ima vsaj štiri leta praktičnih izkušenj ter je vreden zaupanja za opravljanje odvetniškega poklica. Svoj poklic lahko odvetnik opravlja kot posameznik ali pa v odvetniški družbi. Vsak odvetnik se mora včlaniti v Odvetniško zbornico Slovenije.

Odvetnik pravno svetuje, zastopa in zagovarja stranke pred sodišči in drugimi državnimi organi. Sestavlja listine ter zastopa stranke v njihovih pravnih razmerjih. Glede listin, ki jih sestavljajo odvetniki je treba poudariti, da te listine nikoli nimajo narave javne listine.

6.5 Notariat

Notariat je v ustavi in zakonu opredeljen kot javna služba. Notarji so osebe javnega zaupanja, pooblašene za sestavljanje in hrambo javnih listin, za hrambo denarja in vrednostnih papirjev, za potrjevanje pravno pomembnih dejstev in izjav ter za opravljanje drugih uradnih dejanj na zahtevo posameznikov²⁰. Poleg tega je notar pristojen za sestavljanje notarskih zapisov, notarskih potrdil, notarskih zapisnikov in za overitve podpisov na zasebnih listinah. Notar mora opravljati svoje delo pošteno in vestno ter seveda v skladu s predpisi. Odgovoren je, da bo vsebina listine ustrezala volji strank.

Slika 13: Logotip Slovenske notarske zbornice²¹

Vir: http://www.polis.si/images/thumb/c/cf/Notarska_zbornica.jpg/120px-Notarska_zbornica.jpg

¹⁸ Zakon o državnem pravobranilstvu

¹⁹ Zakon o odvetništvu

²⁰ Zakon o notariatu

²¹ Notariat poznajo tudi številne druge evropske države, na primer Nemčija, Avstrija, Poljska in Francija.

Tudi za notarja zakon določa vrsto pogojev. Notarja imenuje minister za pravosodje na predlog Notarske zbornice Slovenije. Tudi število in sedeže notarskih mest določi ministrstvo za pravosodje, in sicer tako, da pride najmanj eno notarsko mesto na območje okrajnega sodišča. Notarji se obvezno združujejo v Notarsko zbornico Slovenije.

6.6 Ustavno sodišče

Funkcijo in položaj ustavnega sodišča najbolje opredeli prvi člen Zakona o Ustavnem sodišču, po katerem je ustavno sodišče najvišji organ sodne oblasti za varstvo ustavnosti in zakonitosti ter človekovih pravic in svoboščin, v razmerju do drugih državnih organov samostojen in neodvisen, njegove odločbe pa so obvezne in izvršljive.

Ustavno sodišče je sestavljeno iz devetih sodnikov, ki jih na predlog predsednika republike izvoli državni zbor za dobo devetih let in ni dopuščena ponovna izvolitev. Za sodnika ustavnega sodišča je lahko izvoljen državljan Republike Slovenije, ki je pravni strokovnjak in je star najmanj 40 let. Predsednika in podpredsednika ustavnega sodišča izvolijo ustavni sodniki med seboj za dobo treh let.

Slika 14: Logotip Ustavnega sodišča Republike Slovenije²²

Vir: www.us-rs.si

Ustavno sodišče²³ odloča o skladnosti zakonov z ustavo, skladnosti zakonov in drugih predpisov z ratificiranimi mednarodnimi pogodbami in s splošnimi načeli mednarodnega prava, skladnosti podzakonskih predpisov z ustavo in z zakoni, skladnosti predpisov lokalnih skupnosti z ustavo in z zakoni in o skladnosti splošnih aktov, izdanih za izvrševanje javnih pooblastil, z ustavo, zakoni in podzakonskimi predpisi ter ustavnih pritožbah zaradi kršitev človekovih pravic in temeljnih svoboščin s posamičnimi akti in drugo. Ustavno sodišče odločitve sprejema na sejah, zaprtih za javnost. Kadar ustavno sodišče oceni, da je zakon, drug predpis ali splošni akt protiustaven ali nezakonit zato, ker določenega vprašanja, ki bi ga moral urediti, ne ureja ali ga ureja na način, ki onemogoča razveljavitev oziroma odpravo, sprejme o tem ugotovitveno odločbo. Če do tega pride, mora organ, ki je tak akt izdal, njegovo protiustavnost oziroma nezakonitost odpraviti v roku, ki ga določi ustavno sodišče.

²² Sodnik ustavnega sodišča je lahko državljan Republike Slovenije, starejši od 40 let in je lahko sodnik en sam mandat, ki traja devet let.

²³ Zakon o ustavnem sodišču

POVZETEK

Pravosodni sistem, ki predstavlja sodno vejo oblasti, zagotavlja varstvo pravnega reda. V pravosodni sistem štejemo sodišča, državna tožilstva, odvetništvo, notariat in državno pravobranilstvo. Vrhovna institucija za zaščito ustavnosti je Ustavno sodišče Republike Slovenije. S tem pa pravne možnosti za državljane naše države niso izčrpane. Pravico lahko potem, ko so uporabili pravna sredstva na slovenskih sodiščih, v primeru domnevnih kršitev človekovih pravic poiščejo na Evropskem sodišču za človekove pravice v Strasbourgu (Svet Evrope), o sporih, ki zadevajo pravo Evropske unije, pa odloča Sodišče evropskih skupnosti s sedežem v Luksemburgu (Evropska unija).

UTRJEVANJE SNOVI

Kaj vse štejemo v pravosodni sistem?

S pomočjo spletnih strani Ministrstva za pravosodje ugotovite, kaj je projekt Lukenda!

Preverite, kje v vašem kraju ima pisarno najbližji notar!

Katere pogoje mora izpolniti oseba, ki želi postati odvetnik?

Kaj so specializirana sodišča?

V katero vejo oblasti sodi državno pravobranilstvo?

Preverite, kako je z nezdržljivostjo sodniške funkcije!

VIRI

7 LITERATURA

- Breznik J. *Položaj in organizacija sodstva, organov pravosodja, odvetništva in notariata*. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, Upravna akademija, 2002.
- Gaber S. ur. *Volilni sistemi*. Zbornik. Ljubljana: Knjižna zbirka KRT, Založba krtina, 1999.
- Grad, F., Pogorelec, J. *Državna ureditev*. Dopolnjeno študijsko gradivo. Ljubljana: Ministrstvo za notranje zadeve, 2002.
- Grad, F. *Lokalna demokracija, Organizacija in volitve*. Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije, 1998.
- Kaučič, I., Grad, F. *Ustavna ureditev Slovenije*. Tretja, spremenjena in dopolnjena izdaja. Ljubljana: Gospodarski vestnik, 2003.
- Senčur, M., Štrus, D. *Javna uprava*. Gradivo za interno uporabo. Novo Mesto: Ekonomska šola Novo mesto, Višja strokovna šola, 2003.
- Trstenjak, V. *Državna uprava*. Študijsko gradivo. Ljubljana: Upravna akademija, Ministrstvo za javno upravo, september 2002.
- Virant, G. *Pravna ureditev javne uprave*. Gradivo za predavanja, skupina avtorjev. Ljubljana: Fakulteta za upravo Univerze v Ljubljani, 2004.

8 PRAVNI PREDPISI

- Ustava Republike Slovenije, Uradni list RS, št. 33/91, 42/97, 66/00, 24/03, 69/04 in 68/06.
- Zakon o državni upravi, Uradni list RS, št. 113/05, UPB-4.
- Zakon o varuhu človekovih pravic, Uradni list RS, št. 71/93 in 56/02.
- Poslovník državnega zbora, Uradni list RS, št. 35/02, 60/04, 64/07 in 92/07.
- Zakon o sodiščih, ZS-UPB4 Uradni list RS, št.04/07, 31/08 in 45/08.
- Zakon o delovnih in socialnih sodiščih, Uradni list RS, št.2/04, 10/04 in 45/0.
- Zakon o ustavnem sodišču, ZUst-UPB1 Uradni list RS, št. 64/07 in 108/07.
- Zakon o državnem tožilstvu, ZDT-UPB5 Uradni list RS, št. 94/07.
- Zakon o državnem pravobranilstvu, ZDPa-UPB2 Uradni list RS, št. 94/07.
- Zakon o odvetništvu, Uradni list RS, št. 181/93, 24/96, 24/01, 48/01, 111/02 in 54/08.
- Zakon o notariatu, ZN-UPB3 Uradni list RS, št. 2/07 in 45/08.

SPLETNI VIRI

Naslovnica slovenske ustave (online). 2008. (privzeto 21.12.2008). Dostopno na naslovu: <http://www.eu2008.si/si/>

Veliki pečat ZDA (»*The Great Seal*«) (online). 2009. (privzeto 11.1.2009). Dostopno na naslovu: <http://content.answers.com/main/content/wp/en-commons/thumb/b/bb/720px-US-GreatSeal-Obverse.svg.png>

Zastava Evropske unije (online). 2009. (privzeto 11.1.2009). Dostopno na naslovu: http://www.snp.cg.yu/inc/my_documents/zastava%20EU.png

Logotip *Amnesty International* (online). 2009. (privzeto 11.1.2009). Dostopno na naslovu: <http://paulitics.files.wordpress.com/2007/05/amnesty-international.png>

Emblem evropskega varuha človekovih pravic (online). 2008. (privzeto 21.12.2008). Dostopno na naslovu: <http://ombudsman.europa.eu/home/en/default.htm>

Zbor kočevskih odposlancev (online). 2009. (privzeto 11.1.2009). Dostopno na naslovu: <http://www.aparat.org/pictures/kocevje1.jpg>

Pročelje Državnega zbora Republike Slovenije (online). 2008. (privzeto 21.12.2008). Dostopno na naslovu: <http://lj.ssn.si/parlament.jpg>

Maketa Plečnikove zamisli parlamenta (online). 2008. (privzeto 21.12.2008). Dostopno na naslovu: http://www.mk.gov.si/fileadmin/mk.gov.si/pageuploads/Ministrstvo/Predsedovanje_EU/Foto/J.Plecnik-Parlament_resize.jpg

Zastava predsednika republike (online). 2008. (privzeto 21.12.2008). Dostopno na naslovu: http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/3/3d/Standard_of_the_President_of_Slovenia.svg/190px-Standard_of_the_President_of_Slovenia.svg.png

Sedež Vrhovnega sodišča Republike Slovenije (online). 2008. (privzeto 21.12.2008). Dostopno na naslovu: www.sodisce.si

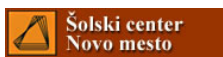
Logotip Slovenske notarske zbornice (online). 2008. (privzeto 21.12.2008). Dostopno na naslovu: http://www.polis.si/images/thumb/c/cf/Notarska_zbornica.jpg/120px-Notarska_zbornica.jpg

Logotip Ustavnega sodišča Republike Slovenije (online). 2008. (privzeto 21.12.2008). Dostopno na naslovu: www.us-rs.si

Projekt **Impletum**

Uvajanje novih izobraževalnih programov na področju višjega strokovnega izobraževanja v obdobju 2008–11

Konzorcijski partnerji:

Operacijo delno financira Evropska unija iz Evropskega socialnega sklada ter Ministrstvo RS za šolstvo in šport. Operacija se izvaja v okviru Operativnega programa razvoja človeških virov za obdobje 2007-2013, razvojne prioritete 'Razvoj človeških virov in vseživljenjskega učenja' in prednostne usmeritve 'Izboljšanje kakovosti in učinkovitosti sistemov izobraževanja in usposabljanja'